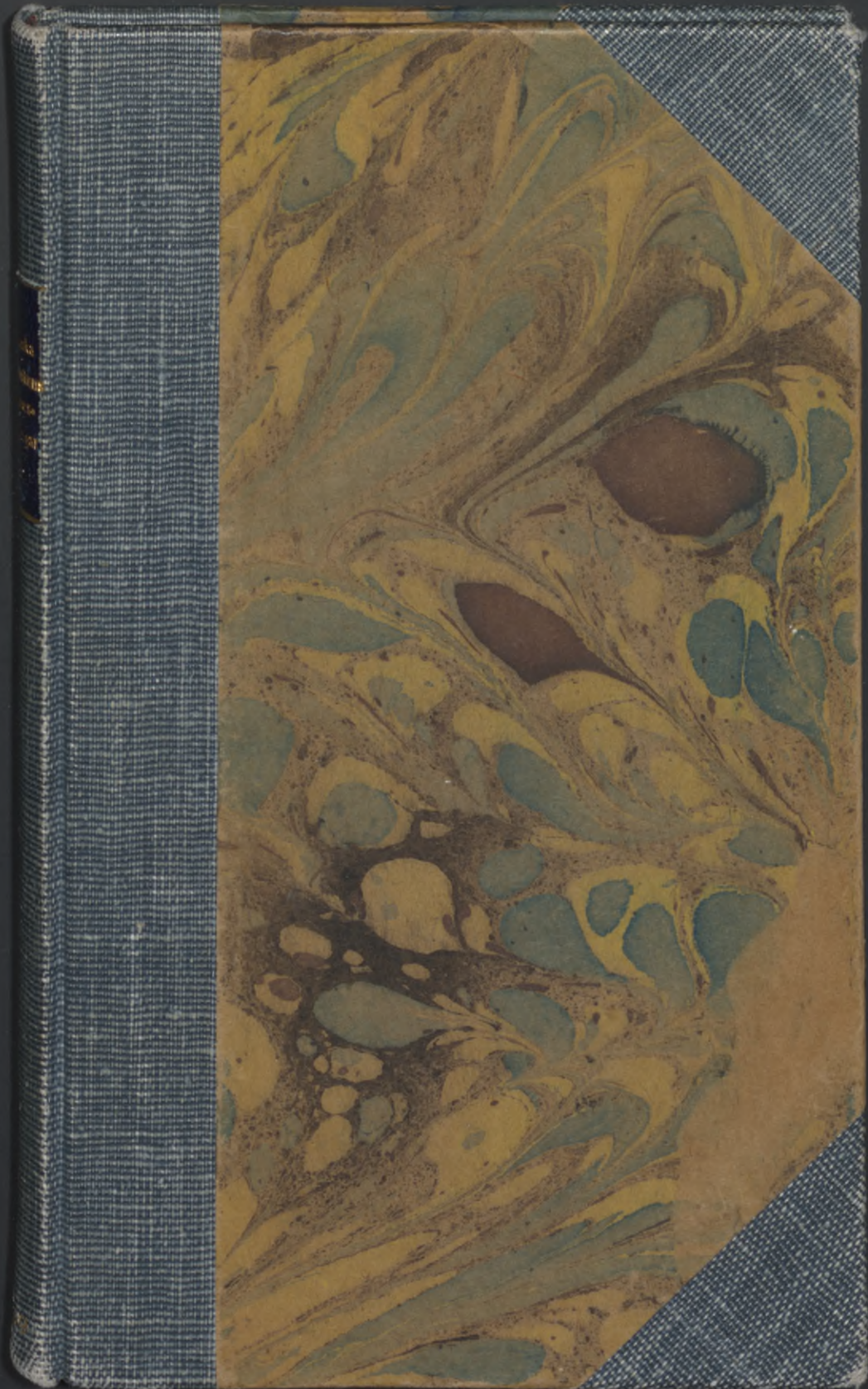

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek.
Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitised at Gothenburg University Library.
All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text.
This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Allmänna Sektionen

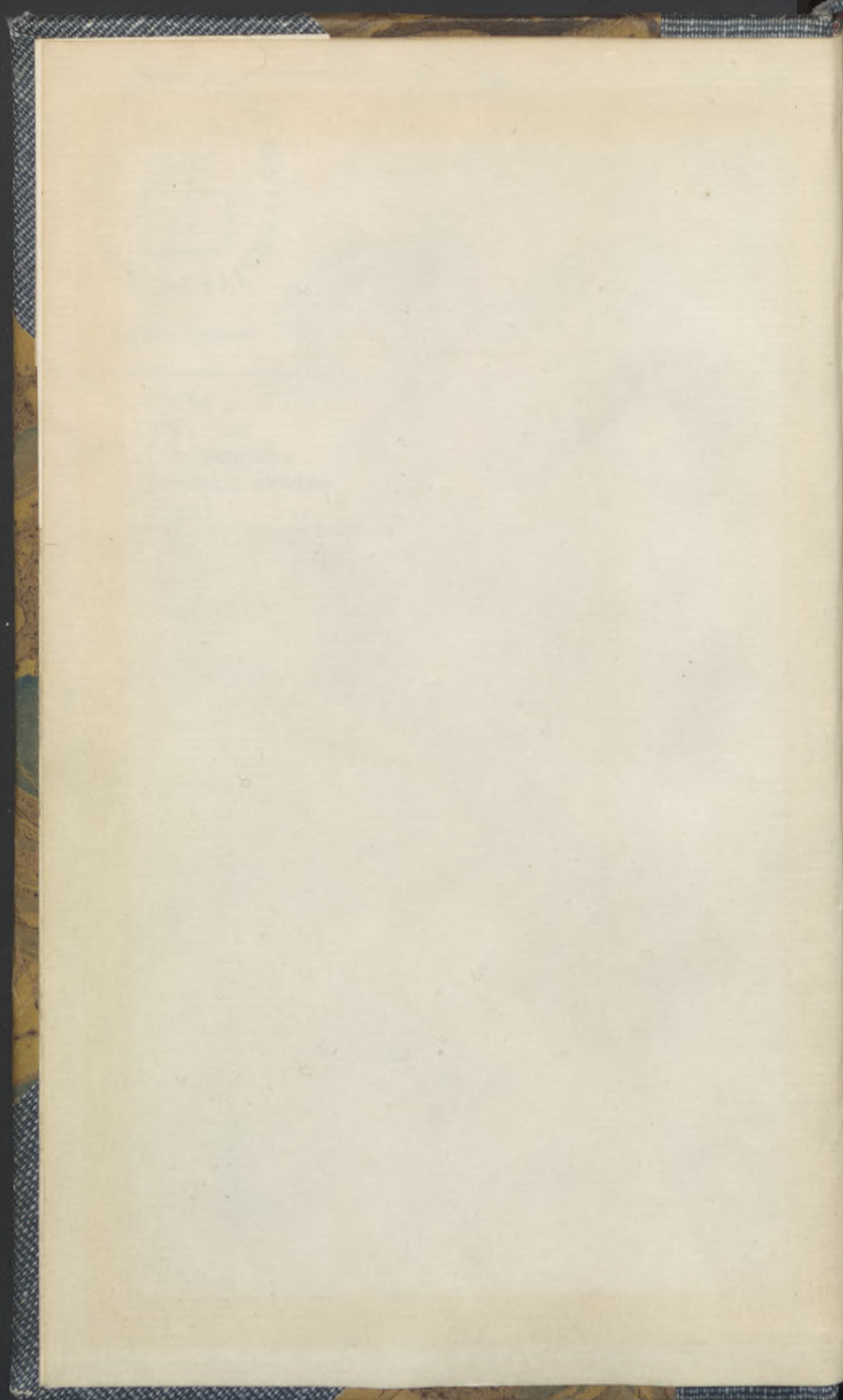
Acta
Sv.
[Stockholm.
Svenska akade-
mien]

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

14000

000354223

(Stockholm)

Acta
to.

Svenska Akademiens
Minnesteckningar

[5.]

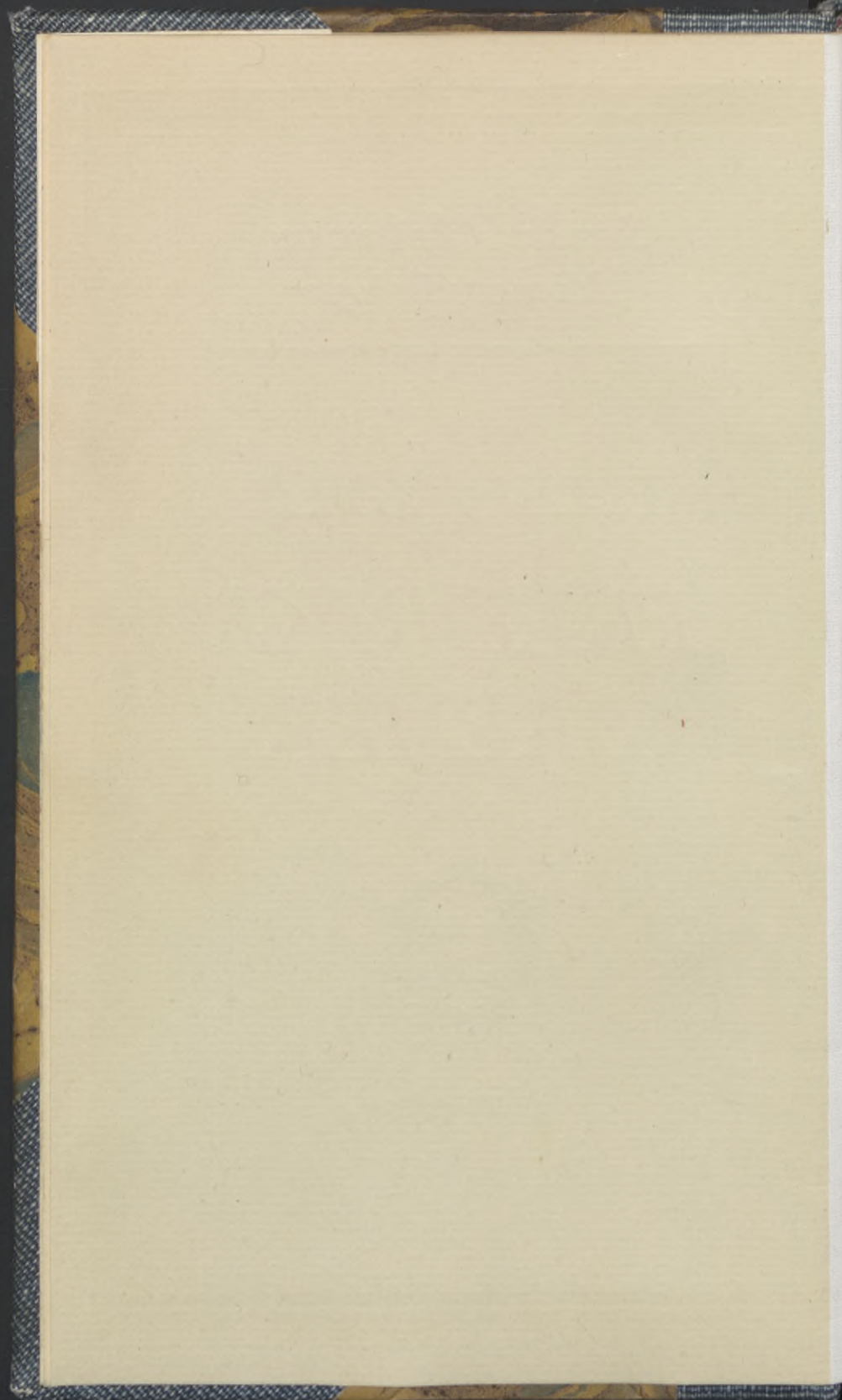

ELIN WÄGNER

FREDRIKA
BREMER

Norstedts

Elin Wägner

FREDRIKA BREMER

Svenska Akademiens minnsteckningar

[5.]

FREDRIKA
BREMER

Minnesteckning av

ELIN WÄGNER

NORSTEDTS

FREDRICKA

BREMER

Handwritten text, possibly a title or author name, is faintly visible but illegible.

Handwritten text, possibly a title or author name, is faintly visible but illegible.

Handwritten text, possibly a title or author name, is faintly visible but illegible.

STOCKHOLM 1949

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

492866

1

Fredrika Bremer är tystlåten om sin egen släkt. Förmodligen visste hon inte mycket om den. Föräldrarna må ha varit roade av att antyda för barnen familjens ursprung från en gammal tysk släkt som förlorat sitt adelskap någon gång vid överflyttningen till Sverige. Men det var inte särskilt fint att barnens farfar Jacob Bremer var en fattig pojke som skickades från Sverige över till Åbo för att slå sig fram som enkel bodbetjänt. Han hade visserligen sedan arbetat sig upp till handelsfurste med stort anseende både i Finland och Sverige. Den äldre generationens energi och duglighet kontrasterade skarpt med den yngres livsföring. Det kan knappast ha varit frestande att berätta sagan om farfar och farmor för barnen.

Fredrika fick dock reda på tillräckligt mycket för att vara stolt över sin farfar. Hon kommer ihåg honom när hon år 1859 träffat Maltas rikaste handelsman som samtidigt var givmild och välgö-

rande. »Det är min lilla stolthet att vara sondotter till en man av denna karakter. Min farfader var sjelf sin lyckas smed. Men medan hans skepp gingo på alla jordens haf, knytande förbindelser med främmande länder och förande deras alster till vårt land, lefde han sjelf som den enklaste man. Ingen behöfvande, af hvad stånd som helst (som förtjenade att hjälpas) gick ohulpen från honom, och der något godt för det allmänna var att stiffta, der var han med, ofta som anonym.»

Bakom denna korta karakteristik skymtar en stor företagare och näringsidkare, skeppsbyggare och importör, som därtill drev klädesfabrik, sockerbruk, glasbruk, järnbruk och lantbruk. Han var också politiker och varmt tillgiven Gustav III som personligen kände honom. Han var så belåten med statskuppen 1772 som gjorde slut på frihetstid och adelsregemente, att han ställde sig i spetsen för borgargardet i Åbo och avfordrade Åbo hovrätts medlemmar ed på den nya författningen.

Eftersom fadern spelade en så överväldigande roll i Fredrikas liv, är det viktigt att hans ungdomshistoria kommit fram genom Ellen Klemans Bremerforskningar. Han var femton år då hans far dog år 1785. Jacob Bremers barn i första gifftet ställde genast till med en arvsprocess, vann den och åderlät kraftigt den stora rörelsen. Det blev

hans änka Ulrika Fredrika Salonius som måste överta uppgiften att arbeta upp företaget till ny blomstring för sin son Carl Fredriks och sin dotter Agathes räkning. Hon kostade på sonen en fin uppfostran med universitetsstudier i Göttingen, fyra läroår vid handelshögskola i Hamburg och allmänbildande resor till Frankrike och England.

Men han utnyttjade den aldrig. Då modern dog år 1798 hade han ännu aldrig tagit minsta del i företagets skötsel även om han gott och väl hade åren inne.

En stor uppgift hade fallit honom till, men han hade endast användning för förmögenheten. Han var alltså inte sin egen lyckas smed, han levde inte som den enklaste man, han var inte givmild utan »innug, misstänksam och til nidskhet disponerad» som hans föräldrars vän, universitetsrektor Henrik Gabriel Porthan, uttrycker det.

Hans halvsyskon och deras barn uppvisade också egendomliga lynnesdrag, men hos dem var excentriciteten förenad med intelligens.

En av Fredrikas kusiner, ägare till Tykö järnbruk där man gjorde de bästa grytorna i Finland, förenade en vetenskaplig begåvning med vurm för astrologi. Han förutsade en ny syndaflod över jorden år 1826 och gjorde sig stort besvär med att bygga en ark, som han utställde på en bergsknalle

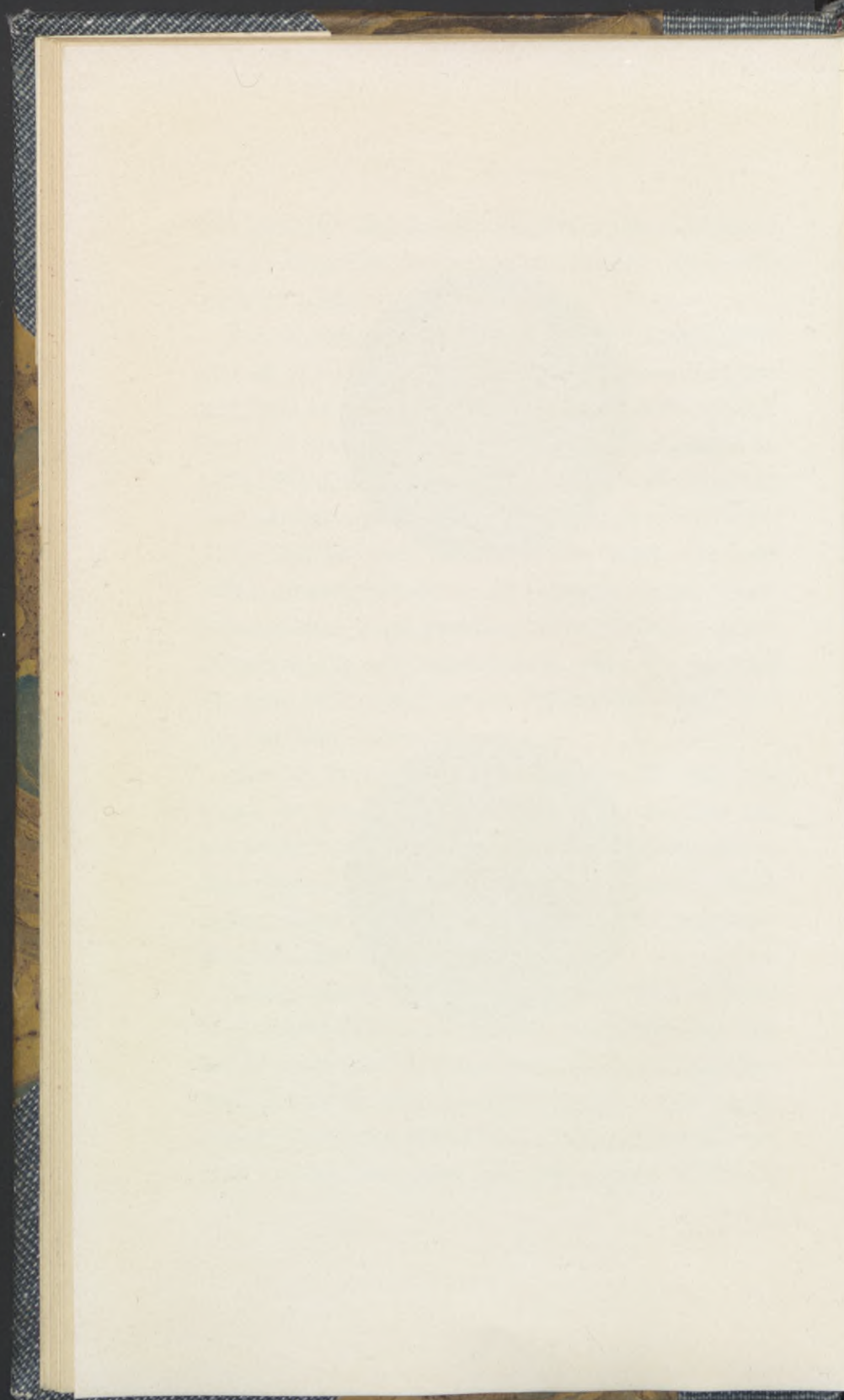
till tröst för Åbo befolkning. Precis så omtänksam skulle Fredrika Bremer varit, om hon blivit tillräckligt tokig.

Det är osäkert om Carl Fredrik Bremer förutsåg en syndaflood av ryska trupper över Finland, när han avvecklade faderns företag och flyttade över till Sverige med familj och förmögenhet år 1804. Förhållandet mellan Sverige och Finland var inte särskilt spänt då. Ett bidragande motiv bör i varje fall ha varit att folk i Åbo kände till hans svåra sinnessjukdom tio år tidigare, då han rasat erbarmligen så att fruktansvärda hästkurer måste tillgripas för att lugna honom. Han tör ha anat att man inte ansåg honom fullkomligt botad, och det var han heller inte.

Men så mycket förstod han som att han inte kunde ha pengarna liggande hemma, och han såg sig strax om efter svensk jord att placera dem i. Han köpte det anrika storgodset Årsta i Stockholms södra skärgård; där fanns ett corps-de-logi som anstod en grandseigneur.

Slottet var byggt i mitten av 1600-talet av Karl X Gustavs förtrogne, amiral Bielkenstierna och hans hustru Barbro Åkesdotter Natt och Dag. Det stod där oförändrat, mäktigt tilltaget i alla tre dimensionerna med brant tak och trapphus med huv, krönt av en lanternin. Det var mycket förfallet,

men just så pompöst som Bremer ville ha det, och han hade ju råd att restaurera det.

Det gjorde strax ett kusligt intryck på barnen, när de kom dit. Det låg utsatt för alla väder, blåsten pinade sig in och frambringade jämrande ljud som tillskrevs herrskapet Bielkenstierna vilka levat som hund och katt. Legenden berättade att frun låtit mörda mannen som hämnd för en örfil hon fått av honom, då han steg i land och upptäckte att hon placerat det nya slottet så att han inte kunde se Östersjön från sina fönster. Den historien gjorde forskningen slut på, och spökenas klagan försvann då fönster och dörrar tätades med moderna metoder. Men detta skedde långt efter den bremerska tiden. Trots de stora summor Bremer lade ner på restaurationen blev Årsta inte något ombonat och hemtrevligt ställe. Ungdomarna älskade det ändå, men de avskydde att bo där under långa mörka höstar.

Familjen förflyttade sig nu mellan en elegant stockholmsvåning och Årsta slott. Fredrika Bremer såg för första gången den höga takåsen då hon år 1806 i täckvagn nalkades stället västerifrån över Årsta äng som var så stor att Gustav II Adolf kunde ställa upp hela sin armé på den, innan han inskeppade sig till Tyskland för att besegra tyske kejsaren. Efter många resor de tre

milen fram och åter mellan Årsta och Stockholm flyttade hon för sista gången dit år 1865 som inackordering med mycket litet bagage.

Brukspatron Bremer och hans eleganta fru tycks första tiden ha funnit sig väl i den svenska miljön, de kom in i de högborgerliga kretsar som roade sig och hade genom familjen Wrede förbindelser även inom högadeln. Men deras barn förde en isolerad tillvaro med tjänare, informator och guvernant, och de kände sig så främmande för far och mor att de sprang och gömde sig som Adam och Eva i lustgården då de hörde deras steg.

Under somrarna hade barnen något mera frihet än om vintern, i varje fall fick de röra sig i fria luften. Men familjen levde på Årsta i upphöjd isolering. Liksom slottet på sin bergknalle, så reste sig familjen Bremer över sin omgivning. Barnen var för fina att umgås med de underlydandes, ja med prästens barn. Någon gång kom kusinerna Wrede på besök, annars måste de hållas i den herrskapliga trädgården och parken dit ingen av folkets ungar fick sticka in hand eller näsa. Fredrika Bremer förlägger sin första roman till Årsta som hon kallar Thorsborg men i sina beskrivningar utelämnar hon lantbruket och dess mångahanda sysslor. Man misstänker att lagård och stall, åker och äng var okända områden för henne.

Det skulle faktiskt dröja mycket länge, innan Fredrika ens upptäckte att de sköna skärgårdsöar som hörde till domänerna, var lämpliga som mål för botaniska utflykter.

*

Det bremerska hemmet uppvisar vissa tidstypiska drag. Det fanns fler högreståndshem under tidigt 1800-tal där barnen stängdes ute från de vuxnas värld, isolerades i barnavdelningen och skyddades från beröring med livets realiteter. Ovillkorlig underkastelse under föräldraauktoriteten sanktionerades av lagstiftning och sed, likaså var motsatta uppfostringsmetoder för gossar och flickor en självklar sak. Men hos Bremers gick det tidstypiska till överdrift och saknade försonande drag. Andra husfäder, dessa hemmens konungar, som Fredrika kallade dem, var väl i allmänhet så normala som det är givet självhärskare att vara, medan Bremer var en abnorm variant av typen. Han hade lagt upp sitt liv för en sorgfri tillvaro, att han trots detta icke blev lycklig är på något vis det försonande draget hos honom. Å andra sidan blev hans besvikelse på denna punkt familjens olycka. Andra familjefäder hade en tjänst, en affär, ett jordbruk att personligen sköta, deras intressen togs i anspråk av allmänna angelägenhe-

ter. Men pappa Bremer hade ingenting som hindrade honom att koncentrera sig på familjen. Under senare år då han dragit sig från sällskapslivet, blev han döttrarnas fångvaktare.

Ansvar för flickornas olyckliga barndom faller främst på modern. Dock vet man inte om hon uppfunnit de sadistiska dragen i de uppfostringsmetoder som tillämpades. Eftersom hennes far var sinnessjuk kan hon före giftermålet ha lärt sig att aldrig säga emot mannen, även om hennes undfallenhet gick ut över barnen.

Charlottes och Fredrikas beskrivning av modern låter oss förstå att hon var elegant och vacker, mycket bekväm av sig, på en gång känslökall och sentimental. Efter mannens död 1830 blev hon som en annan människa, både duglig, snäll och glad, men då var skadan redan skedd.

Makarna Bremer hade två söner och fem döttrar. Den yngre sonen August dog medan han ännu var blott ett löfte, men sörjdes som en sin mors och sina systrars älskling. Den äldre sörjdes endast rent konventionellt, han misslyckades på den diplomatiska banan, slog sig på brännvinsbranschen och dog ogift och ruinerad vid trettiofem års ålder. Modern som satt i orubbat bo har av allt att döma låtit äldste sonen få mer än sin del av de årliga inkomsterna. När hon sen beslöt att

betala hans skulder tunnades familjens ekonomiska underlag ut. Det tillät inte dess höga levnadsstandard och stod till slut inte emot dåliga tider.

En av de fem döttrarna dog i fjortonårsåldern. De fyra andra borde ingå giftermål som svarade mot deras hemgift och familjens ställning. Ingen av dem hade ärvt moderns skönhet och charm, så mycket viktigare blev dressyren. Tidens ideal var den liljebleka, smärta, graciösa, talangfulla romanhjältinnan som kunde släppa på temperamentet i rätta ögonblicket, men i övrigt heroiskt dölja sina känslor under ett passande uppträdande. Det idealet var lika mycket för högt för en vanlig flicka som hundra år senare den yrkesarbetande, socialt intresserade makan, modern, husmodern och värdinnan som samlar alla fullkomligheter i en person. Fru Bremer lyckades få Charlotte och Fredrika små och smärta genom att svälta dem i barndomen men i övrigt hade hon otur.

Charlotte blev en mönsterflicka, slätstruken och småförnuftig, inte alls romantisk, gjorde ett hyggligt men knappast lysande parti.

Endast två gånger kan man spåra humör hos henne: första gången då hon visar en nevrotisk skräck för äktenskapets fysiska sida, ty på annat sätt kan man ej tyda hennes uppförande före bröllopet, som Fredrika skildrar i brev och roman.

Andra gången då hon efter Fredrikas död ger luft åt sina känslor och blottar sig själv i sin teckning av systemens levnad och personlighet.

De yngsta döttrarna kom aldrig så långt som till förevisning på äktenskapsmarknaden. Hedda ansågs efterbliven, var hjärtegod men hade påtagligen för mycket hållning och karaktär för att foga sig efter moderns planer. Den söta och glada Agathe kunde ha gjort det utan motstånd, men hon drabbades av ryggradskrökning och var en invalid från 1824 till sin död 1851, en heroisk invalid som sjöng och var munter, men i alla fall ute-stängd från äktenskapsmarknaden.

Men Fredrika? Ja hon dyrkade som barn modern men kunde med bästa vilja i världen inte göra henne till lags. Hon var inte vacker, hon var oskicklig i det yttre uppträdandet, överdriven och överraskande. Modern hade stora bekymmer för henne.

Likväl var hon den enda av barnen som drog fördel av föräldrarnas tokiga uppfostringsmetoder. De andra stannade i växten, blev medelmåttor eller knappt det. Men Fredrika som tidigt var medveten om sina stora gåvor råkade i raseri och förtvivlan över att de förspilldes till intet gagn. Det var just föräldrarnas historiska mission att driva det därhän. Den erfarenhet hon gjort av

frälsning ur yttersta nöd kom sedan att bestämma hela hennes liv och genljuda i allt hennes verk.

Redan som liten hade hon haft barnsliga erfarenheter av hjälp i svårt betryck. Hon hungrade och stal mat, hon klippte hål i salongsmöbeln, matade brasan med fina spetsnäsdukar, blev bestrafad och gjorde samma sak om igen. För den kärlek hon sökte hos sin mor, genom att vara snäll och genom att vara motsatsen, vann hon ersättning genom visioner av en skyddsängel som småleende lutade sig över hennes lilla bädd.

Det var under denna tid som kyrkoherde Franzén i Klara bjöds till Årsta som examensvittne då Charlotte och Fredrika uppvisade de kunskaper guvernanten bibringat dem. Han hade varit Bremers guvernör under utländska resor och har uttalat sig ganska förfärligt om disciplinens humör. Det är av intresse att notera att han fann allting ganska gott. Om överdragen satt på salongsmöbeln syntes inte Fredrikas härjningar på sidentyget.

*

När Fredrikas förstörelseperiod var förbi riktades hennes känslkraft åt annat håll. Hon blev i tolvårsåldern hjältedyrkare och flammande patriot. Förlusten av Finland hade gått henne förbi, hon nämner inte ens i sin självbiografi den märk-

liga episoden med de två järnbeslagna kistorna som släpades upp i den bremerska våningen av fyra gardister och visade sig vara fyllda med silvermynt, alldeles som i Andersens saga.

Bremer hade mitt under brinnande krig sålt två egendomar i Finland och köpeskillingen kom honom på detta sätt tillhanda under skydd av ett kungligt sigill. Hans påpasslighet att rädda det sista av sin egendom ur det hotade Finland står i skarp kontrast med den förtvivlan över landets öde som han tydligen hellre visade än dolde. Medan hans släktingar stred och blödde för Finland, gick han gråtande och suckande genom våningen efter mörkrets inbrott. Han var så punktlig även i sin sorg att han avbröt den vid tetimmen för att efteråt återta sin rastlösa vandring.

År 1813 var huvudfienden inte längre Alexander utan Napoleon. Fredrika var fullt beredd att förklädd som page — om möjligt åt kronprinsen — följa med svenska hären till Tyskland. Södermanlands regementes officersstab låg inkvarterad på Årsta slott i tre veckor. När officerare och manskap skeppats över till Tyskland sänkte sig stillheten över Årsta på nytt, men där gick en liten flicka och grät över att hon inte var karl.

Den unga Fredrika uppvisar pubertetsålderns karakteristiska drag: stark känslighet och snabba

svängningar mellan olika stämmningslägen. När hon var patriot, då var hon det med passion. »Sveriges ädla och älskade jord! Hade alla dina söner haft mitt hjerta — en späd flickas hjerta — så vore du ännu hvad du varit, — hjeltarnes hembygd, Europas lejon.» Citatet är hämtat ur den blinda Elisabeths självbekännelser i Fredrikas första roman »Familjen H***», men hon har själv uttryckligen hänvisat den som vill lära känna författarinnans innersta till denna romanfigur. Det är också den blinda som känner ett våldsamt begär att »famna världen, höja sig till stjernorna, tränga genom alla känslors täckelse, allt vetandes förlåt». Men denna romanfigur i högre stil, skön som en staty, älskande och hatande med samma passion, erkänner att hon samtidigt med kropp och uppmärksamhet förblev fjättrad »vid hvad lifvet har mest småaktigt och trivialt».

Längre fram, när ungdomsårens strider och förödmjukelser låg långt bakom Fredrika, kunde hon kosta på sig ett nytt självporträtt där hon medvetet karikerar sitt eget utseende och sitt fiasko då hon trädde ut i sällskapslivet för att visa frukterna av sin uppfostran. Vid bortåt fyrtio års ålder kunde Fredrika le åt hur hon en gång gjort sig löjlig genom sina försök att behaga, hur hon snubblade och trasslade in sig i dansen trots alla övningar i

träningslägret, hur hennes stora näsa rodnade i balsalens värme och skymde för henne all utsikt till nöje och kurtisörer. Vilket elände för en ung flicka som läste M:me de Staël och var tokig av längtan efter Corinnas liv och land.

Men vad hon aldrig förmår sig att ta överlägset på, det är att hennes kunskapshunger aldrig blev tillfredsställd, lika litet som fåfänga och njutningsbegär.

Fredrika beskriver hur förtvivlad modern var över sin näst äldsta dotter. Hon visste inte att alla dessa societetsmotgångar var småaktiga och triviala ting, men Fredrika själv visste det. Flickan var emellertid klok nog att redan tidigt lägga om sin stil. Hon lärde sig att använda sina sällskapstalanger och, får vi hoppas, också sina vackra blå ögon, utnyttja sin lätthet att skriva vers och att arrangera små divertissemanger, att smickra fint i stället för att fjäska. Hon fick därigenom anseende för att vara kvick och livlig och antecknar friaren nummer 1. »Men», skriver hon i självbiografien, »dörren tillspärrades för honom med all makt af min far, som väl gärna skulle velat gifta bort sina döttrar, men tålde aldrig någon friarefysiologi i sitt hus.» Hon berättar också att den alldagsvishet och resonerlighet som hon skaffat sig började giva folk gott hopp om hennes förstånd

»hvars alla tvifvel och frågor jag sökte kväfva såsom onyttiga jäsningar».

Hon lyckades aldrig varken då eller senare kväva dessa förståndets tvifvel. Redan konfirmationsprästens förmaning att tro blint vad hon inte kunde förstå hade försatt henne i vilt uppror. Men hon hade inte någon aning om att hon kunde »genom eget arbete bilda sig till något i förstånds- och kunskapsväg» och såg ingen annan möjlighet än att anpassa sig.

Anpassningsperioden tog slut med den stora familjeresan utomlands, som varade från hösten 1821 till hösten 1822. Denna resa borde ha kunnat utbilda både förstånd och kunskap och var säkerligen av fadern avsedd att tjäna även detta ändamål, ehuru den egentligen var en flykt från Sverige. Men han hade tagit sitt dåliga humör med och under resan kunde familjen inte komma undan en minut. I dess skugga förfrös varje munterhet. Ingen dag gick förbi utan ledsamheter.

Fredrika och hennes syskon hade varit föremål för avund hos sina jämnåriga, när de med föräldrar och betjänt, två täckvagnar och åtta hästar anträdde färden som skulle föra dem genom Tyskland och Schweiz till Frankrike. Fredrika skriver själv i sin dagbok: »Då vi med våra åtta hästar komma tågandes i städerna, och postiljonerna blå-

sa på sina horn, då öppnas fönster och dörrar och gamla och unga hufvuden titta därutur.»

Utanför täckvagnens fönster låg världen med all dess härlighet, men den allsmåttige färdledaren förhindrade henne att göra bekantskap med den. Kontinenten låg där för tillfället fredlig, med nya ovanliga landskapsbilder, intressanta sköna gamla städer och egenartat folkliv. Men man fick inte stanna inför en vacker utsikt eller inför konstskatter och bokskatter, det var bara att följa efter då pappan och länbetjänten, som guiden då kallades, travade genom muséer, kyrkor och bibliotek.

Under resorna satt äldste brodern Claes stolt på kuskbocken, flickorna var förbjudna att stiga ur vagnen, även om den fastnade aldrig så länge i de dåliga vägarna. Claes inackorderades hos en professor för att bilda sig, flickorna bjöds på en parisvinter med besök i modeateljéer och teatrar.

De karaktärsstarka föräldrarna hade tvingat de små hungriga flickorna Bremer att stå bredvid och se på medan de vuxna försedde sig vid tebordet, resan blev en slags upprepning av samma situation.

Fredrikas dagbok från första tiden vittnar om en stor förmåga att iakttaga, lägga på minnet och uttrycka sig. Hon skildrar vältaligt havet, resan över Östersjön, det nordtyska och sydtyska land-

skapet och Schweiz. Hon noterar att folket i de forna svenska besittningarna längtar tillbaka och känner sig illa belönade i sin barnsliga kärlek till landsfadern. Hon vet att engelska kungafamiljen inte är populär i sitt tyska hertigdöme. Hon har stor sympati för den avsatta svenska kungafamiljen, är road av att se sin första riktiga hertig fara förbi i en vagn och skäms inte att teckna upp att damen i den efterföljande vagnen inte var hans hertiginna utan hans m...e. Enda antydan om napoleontidens stormar är skildringen av en grandios hägring där härar drabbar samman och solnedgångsrött blod flyter.

När hon kommer till Sydtyskland, avfärdar hon strax katolicismen med patentprotestantisk säkerhet. Men om än hennes reflexioner är färgade av guvernantuppfostran och bremerska miljöns åsikter, finns där också opposition däremot.

När hon fått trava igenom ett bibliotek i Göttingen med trehundra tusen band, ber hon kusin Agathe (som hon skriver dagboken för) att ej avundas henne, ty ett fruntimmer är ej tillåtet att vara lärd, och skulle hon dristat sig att öppna en bok, hade nog professorn påmint om att det ej fanns någon kokbok i samlingen.

Medan familjen turistar i Basel, ser hon kvinnliga straffångar under bevakning sopa stadens ga-

tor och ryser över deras blickar och uppsyn. Hon tror nog att de lider ett rättmätigt straff, men hoppas dock att hon en dag skall få följa de engelska fruntimren i spåren och närma sig de olyckliga med kärlekens och religionens tröst, vilket också skedde.

Fredrika har i Stockholm gymnastiserat för Per Henrik Ling och han har vid avskedet spått henne att hon skall få lida, att plågor skall nedtrycka hennes glada sinne, ty allt här på jorden slutas genom kval, ofta bittra långsamma kval. Förra hälften av denna spådom slog in. Fredrika fick gallfeber redan på resan och under de närmaste åren sjunker hon ner i en allt djupare depression.

Vi vet besked om denna period så långt som Fredrikas själviakttagelser sträcker sig. Vi vet också genom Charlotte att alla systrarna fann tillvaron mycket påfrestande, särskilt under de långa mörka höstarna på Årsta.

Bröderna var borta för att utbilda sig för sina framtida karriärer, för flickorna fanns ingen undanflykt från tvånget att i minsta detalj följa faderns dagsschema. De måste hålla sig i hans närhet, underhålla honom under konversationstimarna, lyssna till resebeskrivningar under högläsningstimmen, sjunga för honom under musikstun-

den, spatsera med honom när hans hälsa tillät det, spela schack med honom under den för detta nöje anslagna tiden.

Vi vet att systrarna slöt sig ihop för att uthärda tillvaron och att de i smärta och tårar knöt det band som Fredrika ännu i trettioårsåldern kallar sitt livs främsta glädjekälla. Minnet av denna syskonförbundenhet lever kvar i hennes romaner, även sedan olikheterna i intressen och åskådning fjärrmat systrarna från varandra.

Fredrika upplevde dessa svåra år på ett djupare och vildare sätt än de andra flickorna. Vissheten om att vara född med starka vingar släppte henne aldrig, men hon trodde att hennes flykt var stäckt för alltid. Hennes verksamhetsbegär fann ingen utlösning, hon försjönk i hopplöshet.

Hon stod i missförhållande till sig själv och sina medmänniskor. »Fysiska plågor, väckta af de inre bemäktigade sig mig», säger hon. Det djupa obehag hon kände, söker hon beskriva som en frost, en känsla av att mögla, att domna av i sina livligaste krafter. Hela hennes ansikte betäcktes av utslag, hon ansåg sig vara en Lasarus som människorna med motvilja gick förbi. I sin tur ansåg hon sig ha ett företräde framför dem i sin ojämförliga ertarenhet av lidandet.

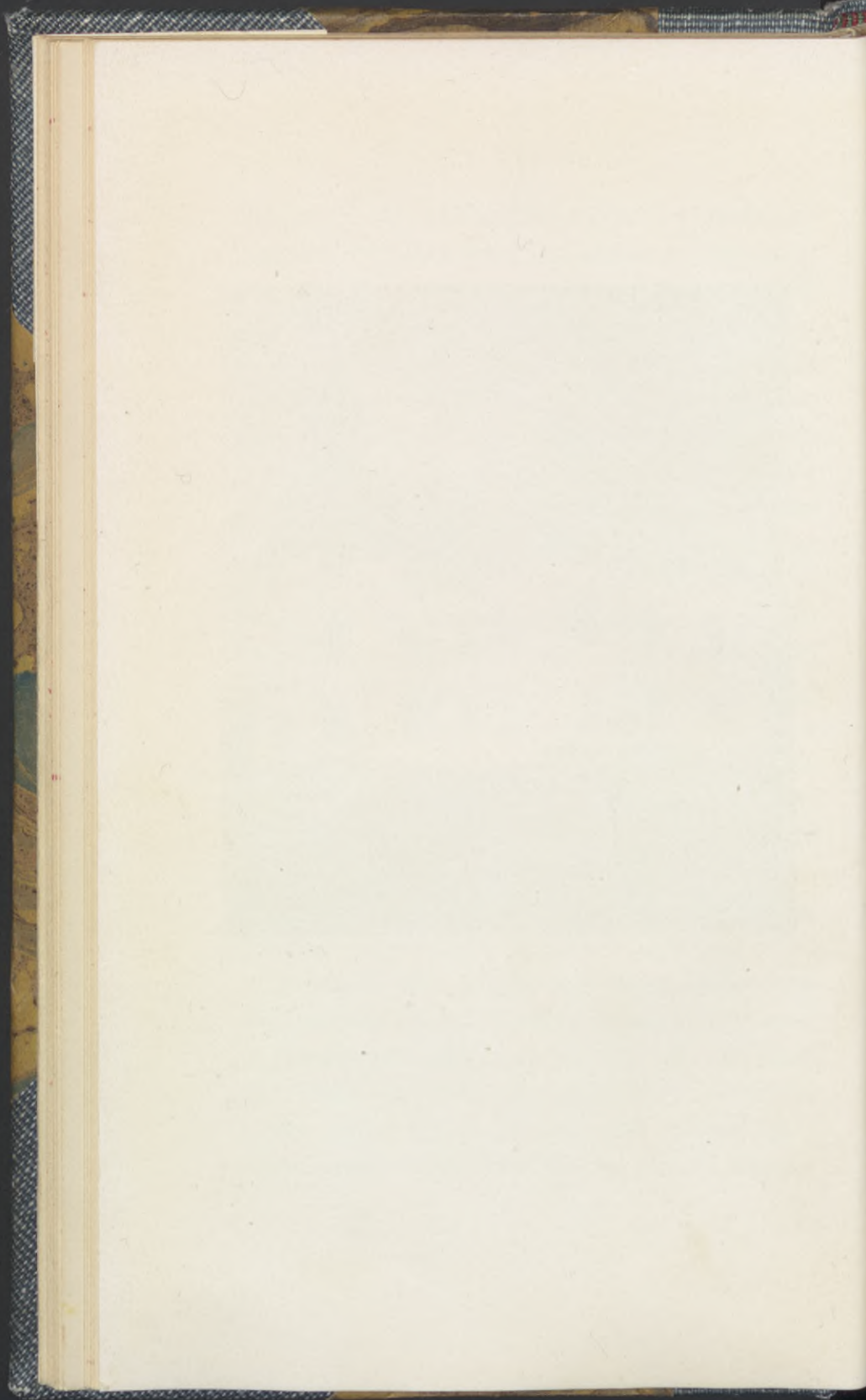
Den yttre motiveringen för detta tillstånd är

den trista och meningslösa tillvaron i bremerska hemmet på vilken intet slut kunde skönjas. Den har utlöst depressionen, och därmed förvandlas allting för henne. För Fredrika var det inte ett tålamodsprov att spela schack med fadern, bli matt och tvingas att göra om spelet för att få inpräntade i sig alla sina felaktiga drag. Fadern växte för henne till en jättegestalt som ständigt på nytt övervann henne, kvävde henne och borttog hennes luft. Den blinda Elisabeth i »Famillen H***» känner detsamma inför sin farbror översten och söker skaffa sig luft genom att röja honom ur vägen: »vore inte han, så vore jag». Fredrika önskade också sin far döden. Hon lät Elisabeth gå ett steg längre och göra ett mordförsök mot översten, vilket hon betraktade som en oskyldig gärning. Fredrika säger om sig själv, att hon aldrig betraktat brott och last med så liten avsky som under denna tid och bekänner att det inte var hennes egen förtjänst utan Hans som styr händelser och öden, att hon inte omsatte sina fantasier i handling.

Vi vet inte om Fredrika haft någon djupare mening med att slå den olyckliga Elisabeth med svarta starren, men säkert är att hon själv är blind. För henne är fadern en självhärskare som inte känner någon gräns för sin vilja, medan han i själva verket sedan årtal är en fånge i sin de-

Årsta.

pression, utan förmåga att i sitt lidande gå utanför sitt eget jag, och därigenom hårdare fjättrad än dottern.

Hon lider under depressionens utvecklingsstadier först med sina systrar, vidgar därefter sin smärta till att omfatta alla fruntimmers lott på jorden, vandrar till sist »en smärtoban som sköljts af millioners tårar». Outrotligt är hos henne begäret att hjälpa: »i mitt eget, i alla olyckligas namn upphof jag ett smärtefullt knotande rop till stjärnorna.» Men då ingen hörde hennes rop, då hon kände sin fullkomliga vanmakt, då vacklade allt, då tvivlade och förtvivlade hon. »Lågan i min själ flämtade ångestfull och ville blott ett — för alltid slockna.» Från denna tid kommer hennes visshet att ha förstått avgrunden.

Om Fredrika Bremer under 1822 till 1826, de fyra åren i depressionens våld, hade sjunkit ner i sinnessjukdomens mörker som hon stundom fruktade, då skulle hennes öde inte ens blivit känt som tragedi eller symbol. Hur skulle någon utomstående kunna fatta att flickorna Bremers liv var olyckligt? Deras far var rik, de betraktades som goda partier, de hade visserligen inte ett öre att disponera själva men de hade eleganta toaletter från Paris, de bodde på ett slott, de var upppassade av tjänare och sällskapslivet i högborgerliga

kretsar stod dem öppet. Men för en av dem var denna tillvaro helvetet självt.

Hon har själv efteråt den föreställningen att åren rullar förbi likt nollor och ingenting sker, men ur hennes egen skildring kan vi läsa ut först en skärpning av krisen till det outhärdliga och sedan tecken till att en vändning förestår. När hennes medkänsla med andra börjar ta sig aktivt uttryck genom att hon skänker bort tvåhundra riksdaler som hon förtjänat på att måla och sälja små porträtt av kronprinsessan Joséphine, Karl XIV Johan och Napoleon, så kan det synas en löjligt ringa ting för den som burit alla lidandes bördor på sitt hjärta. Men det skänkte henne för ögonblicket en lindrande balsam att få göra gott, och dessutom förmådde hon för ögonblicket glömma sitt elände när hon vid ritbordet började en ny målning, för vilken hon tänkte begära femtio riksdaler.

Hösten 1826 fick hon en ny och oväntad möjlighet att hjälpa lidande medmänniskor. Den snedvuxna Agathe hade kommit hem efter två års behandling av specialister i Paris. Hennes ortopediska säng passade inte i stockholmsvåningen, det bestämdes att Hedda skulle stanna med henne på Årsta under vintern. Fredrikas bön att få hålla dem sällskap blev beviljad och därmed löstes prob-

lemet hur hon skulle kunna härda ut än en vinter. Det var en tillfällighet, men att hon utnyttjade friheten till att personligen träda i tjänst hos de fattiga och sjuka i trakten, det var ett tecken på begynnande hälsa, låt sen vara att hon såg så gul och eländig ut att Agathe knappt kände igen henne.

I köld och oväder, med tandvärk och huvudfluss stretade hon iväg på sina sjukbesök och underkastade sig även de mest motbjudande medicinska förrättningar. Hon kunde komma hem uttröttad och hungrig efter att ha givit bort sin matsäck. Men i svårigheterna prövade hon sin moraliska styrka och den höll för första vinterns påfrestningar och även den andras. Ett nöje hade hon: att komponera en livstinktur åt de sjuka av öl, långpeppar, brännvin, kummin m. m., som enligt henne själv var mycket verkningsfull, både till invärtes och utvärtes bruk.

Inom henne rådde fortfarande ett kaotiskt tillstånd, hon hoppades alltjämt på döden men såg den inte längre som befriare ur avgrundens kval utan som morgongryningen till ett bättre liv där klarhet skulle vinnas. Ljusglimtar börjar falla in i hennes mörker, ensamhetskänsla och ångest förjagas stundvis av tröstande änglaväsens besök. Hon som förnekat den vårdande Fadern i himme-

len förnimmer nu att någon finns ovan stjärnorna som hör böner.

Hon har intet stadigt lugn, hennes tvivel är ej lösta, hennes känslas våg stiger och sjunker. Den framtid hon ser framför sig är barmhärtighetssystemens, men hur mycket hon älskar sina sjuka, vet hon att hennes begåvning inte pekar mot detta håll. Resignationen är dock ett steg mot tillfrisknande. Förr steg begäret att njuta och att veta som heta flammor ur hennes inre. Den eld som nu brinner i hennes inre är en offerflamma.

En vintersöndag beger hon sig till Österhanninge kyrka för att vid altarets fot frambära offret av hela sitt liv. Man frågar om det var då under vandringen över kyrkogården fram mot kyrkporten som hon bestämde sig för de ord vilka nu står på hennes gravsten: »När jag ropade till Herren frälsade han mig utur all min nöd.»

Vid den tiden var Fredrika en gammal mö. Inför trettioårsdagen tre år senare skrev hon: nu börjar min ungdom.

Fredrika Bremers tre första böcker kom ut 1828, 1830 och 1831. Till väsentliga delar bygger de på dagböcker och utkast från depressionsåren och

läkningsperioden. Hon gav det första häftet titeln »Teckningar utur hvardagslivet», och uppmuntrad av framgången använde hon i fortsättningen samma titel. Den kunde försvaras genom de skildringar av borgerligt hemliv, av hemtrevliga scener och av familjekonflikter som läsarna kände från vardagslivet. Men med andra häftet skickade hon ut två skildringar av själstillstånd vilka nästan sakna kroppslig omklädnad, »Den ensamma», nämligen, och »Tröstarinnan».

Mellan det första häftet och det andra ligger faderns död. Då vänds ett blad i den bremerska familjekronikan. Känslan av befrielse är betingad av tacksamhet över att Bremer befriats från ett utsiktslöst lidande, men inte bara därav. Husets fruntimmer kan nu vila ut efter ansträngande vikor och inrätta sig efter egen smak, man trivs hemma igen, man håller bröllop för Charlotte, idkar ett glatt men anspråkslöst umgängesliv.

Samtiden tyckte att den nya författarinnan hade lätt för sig, det gör även vi som vet på vilken nivå romantekniken stod för hundra år sen. Men själv skriver hon år 1831: »Något så gigantiskt och så fullt af oändlighet ligger uti hvarje djup känsla, som intar min själ, att därför ej finnas ord.» Hon har alltså när hon ser tillbaka på de tre böckerna ansett att hon inte funnit ord att skildra

sin djupa känslas förvandling från vilt uppror, över dödslängtan till självuppgivelsens frid.

Den ensamma är en flicka ur god familj så som den bremerska guvernanten mlle Frumerie, hennes liv skildras i brottstycken under de tjugo år hon är sällskapsdam åt en och samma elaka grevinna och sliter ut sig utan lön eller tack. Vad som händer henne i yttre måtto är att hon försmår ett giftermål med en man som hon inte älskar och älskar med obesvarad kärlek en ung man med alla fullkomligheter. Men eftersom »vi ej kunna styra hjärtan att vara oss bevågna mer än man kan styra väderleken», så har den stackars sällskapsdamen ingenting annat att göra än att uthärda sina kval och dölja sin hemlighet, sin hjärtklappning för omvärlden och föremålet. Att den unge mannen friar till henne av medlidande är då förvisso ingen händelse ur vardagslivet, ej heller att hon heroiskt ger honom avslag, därför att han i grunden är henne likgiltig. Ett sådant handlingssätt skulle ju ha prytt Ellen Keys drömda nya kvinna.

Osannolik och tafatt verkar denna berättelse i sina yttre konturer, men så mycket mera sann och upplevd är den som skildring av ett själstillstånd. Man förstår att dagboken från de upprörda åren blandats in i den ensammas bekännelser. Genom självbiografien kan man följa denna själs-

historia och datera dess olika faser. Detta gäller också sambandet mellan yttre händelser och deras inre verkningar. Fredrika berättar själv i självbiografien att när hon »med sin förbättrade hy och sin lugnade själ» återvände till Stockholm hösten 1828 uppträdde i familjen en mycket acceptabel friare, en major med adligt namn, gård på landet och därtill ett hederligt hjärta. Han erbjöd henne allt detta och hon sade nej. Hon hade lärt känna en annan man som hos henne »väckte en ren och varm känsla» vilken icke blev besvarad. Elof Ehnmark placerar denna erfarenhet av försmådd kärlek i tiden kort före författandet av »Den ensamma», därför att hennes skildring av väntan, förväntan och besvikelse verkar så ny och självupplevd.

I denna berättelse är det en kvinna som under anonymitetens skydd öppet talar med sina medsystrar i samma belägenhet. Hon avråder var och en från att rädda sig ur en olidlig situation genom äktenskap med en man hon ej älskar, kvinnan är ingen handelsvara, hon bör hålla på sin värdighet. Hon bör också ha fordringar på att mannen älskar henne, gör han inte det, då är det bättre att leva ensam. Hon har ingen annan utväg att föreslå de ensamma än att genom underkastelse vinna lugn och genom religionens hjälp bli oåtkomliga

för omgivningens gemenhet och ödets slag. Det är visserligen ingen värdig användning för ett människoliv att svara på grevinnans ringningar och spela kort med henne, men hon lär till slut att det finnes intet som ej med sig förenar en stor idé och därigenom blir viktigt och intressant. Men även med denna resignation och kunskap förblir livet så svårt, att den ensamma inte uthärdar längre än till fyrtio år. Något bättre än att dö i medelåldern kunde Fredrika inte önska sin hjältinna eller sig själv när denna historia skrevs. »När vår tro är fast — och vårt hopp grundadt på ett säkert ankare, då är mycket lugnadt hos oss, och isynnerhet står vår framtids himmel klar; men likväl kan vårt hjerta ännu mycket lida, och dagens börda synes oss ännu odräglig», skriver den ensamma, och dessa ord är ett eko av Fredrikas upprörda stämning då hon hösten 1828 åter en gång såg fram mot en stockholmsvinter med den sjuke fadern.

Det är först i »Tröstarinnan» som den tanken utföres att kvinnan även om själv icke lycklig har en stor uppgift genom sin förmåga att trösta. I »Tvillingarne», den ljuvt sorgliga sagan som står i första häftet bredvid några lätta saker, uttryckes denna tanke mer allmänt av författarinnan själv: »Jag tror», säger hon där, »att blott för vå-

ra (kvinnornas) blickar utvecklar sig smärtornas gåta i sina minsta delar, och att blott oss är gifvet, i känslans och ömhetens inspiration, ana det onda som plågar, det osynliga som tär.»

»Tröstarinnan» är en älskande syster som helt oväntat uppenbarar sig för sin sjuke bror där han ligger förtvivlad, glömd och övergiven nedanför familjens festligt upplysta slott. Hon viskar vänliga ord i hans öra, och han tar henne till en början för en ängel. Hon försonar honom med ödet att vara krympling, men någon lösning på lidandets gåta kan hon ej ge, ej heller svar på frågan vilket öde som väntar de förvillade och brottsliga. Men hon lovar honom att »allt skall bli godt» en gång.

Här är ett av de många ställen i Fredrikas böcker och brev där syster Heddas trösteord kommer igen. Hedda var änglagod om också inte särskilt djuptänkt, och en sak visste hon: »en gång skall allt bli klart, allt godt», och dessa ord tröstade Fredrika mer än en gång. Hennes närhet, hennes orubbliga tillgivenhet och tillförsikt måste ha betytt mycket för systrarna under den tid de vistades på Årsta. Hedda hade hållning och karaktär, hon stod rycken när de två andra systrarna tog intryck av de ogynnsamma omdömena om romanen »Nina», hon gick ut i självständigt socialt arbete före Fredrika. Hon tog omsorgen om mor och

Agathe och gjorde det möjligt för Fredrika att vistas dels i Kristianstad, dels i Norge under 30-talet. Hon dog 1837 bittert sörjd av Fredrika.

Fredrikas första roman, »Famillen H***», kom ut i två repriser. Nu har författarinnan lärt sig att blanda det vardagliga och det högtragiska i samma berättelse, att sätta in humoristiska poängar och så kallade »solblickar» mellan skildringar av skakande konflikter och upprörande självbekännelser. Men de olika ingredienserna är inte organiskt hopsmälta. Inte ens berätterskan, den välbekanta husrådinnan Beata Hvardagslag, kan binda ihop de olika delarna. Efter mer än hundra år är Fredrika själv och hennes utveckling intressantare än hennes romaner. Det förefaller nu som om Beatas pepparkakor och ostar, hennes tebord och indiskreta förtroenden om den ena dotterns fästmansbyte och den äldres nevrotiska skräck för steget in i äktenskapet vore betet som författarinnan satt på kroken för att få läsarna att svälja den djupt allvarliga historien om en ung kvinnas besatthet av en äldre man, en besatthet intill vassinnets gräns.

Men hon måste till den ändan uppfinna en romantisk historia om brottslig kärlek och tragiska missförstånd. Hon förmådde eller vågade inte visa att en sådan tragedi kan vara oskiljaktigt för-

bunden med fredliga yttre familjeförhållanden och vara så övervuxen av respektabilitet att den, som hennes egen tragedi, knappt märktes av omvärlden. Därför blev det möjligt för de läsare som så önskade att snappa till sig betet och simma bort därmed utan att ens rispa sig på kroken.

Men nog måste hon ha träffat dem som förstod vad som framför allt var henne angeläget att säga, likstämda själar för vilka hon framför allt skrev. Av hennes brevväxling kan man sluta att hon vann vänner som sökte henne. De måste ha lystrat till de ovana tonfallen av kvinno-solidaritet hos denna nya okända författarinna, och när hennes namn så småningom blev bekant, var där mer än en som vågade vända sig till henne direkt.

Stilblandningen skulle varit odräglig om inte Fredrika verkligen haft humoristisk ådra, vardagssinne och förståelse för betydelsen av plikt-trohet i ringa ting, likaväl som djupa erfarenheter av själens inre drama. Nu blev det hennes stil som förde henne till berömmelse.

När hennes anonymitet avslöjats i den allmänna nyfikenheten och uppståndelsen efter häfte nr 2, mottog Fredrika de mest hedrande visiter. Farbror Franzén var stolt över sin lärjunge och ordnade med den mindre medaljen. Den chevalereske akademiledamoten Brinkman knäböjde hyllande,

senare kom själve Geijer, spelade piano, drack portvin och lät rita av sig. Dessa berömda män och flera till blev verkligen hennes vänner, och deras uppmuntran betydde mycket, men fortfarande stod Fredrika kvar vid sin föresats att ägna sig åt sjuksköterskans kall. Då kom från England en ung vacker dam, Frances Lewin, som Fredrika genom kusin Fabian Wrede blev bekant med våren 1831. Hon anförtrodde sina sjuksköterskeplaner åt den unga damen, som då genast körde fram med den benthamska utilitetsprincipen. Hon präntade i Fredrika att ju mer kunskaper hon kunde förvärva, ju mer kunde hon verka till andra människors nytta och själv bli lycklig. Resonemanget övertygade Fredrika så snabbt därför att hon törstade efter bildning och intellektuellt liv och djupt i en av själens skrymslor hyste en längtan att bli något mycket mera än M:me de Staël. Hon förblev Frances Lewin tacksam i hela sitt liv därför att hon korsat hennes väg med utilitetsprincipen just i detta ögonblick. Vid den tiden mottog Fredrika ett friarebrev som djupt rörde genom den innerlighet, godhet och själsförträfflighet som framlyste därur.

Men denne tillbedjare hade otur liksom den förre. En ny värld hade just uppgått för Fredrika, hon hade förstått att författarskapet var hennes

kall och ville ej vårdslösa det för en makas, moders och husfrus plikter.

»O fröjd», säger hon, »nu skulle jag, nu kunde jag själf stiga allt högre till ljus och sanning, och hvartenda steg skulle bära med sig frukt för mina likar. Min själ jubilerade.»

Men hon understryker i tackbrevet till Frances Lewin att hon inte söker förutsättningslöst, »allt är mig ingenting, all kunskap mörker om ej den för mig till Sanningens källa till Gud».

Det är inte blott sin okunnighets mörker hon vill förjaga med kunskapens ljus. Hon bär också på upproriska, ja hädiska tankar, som hon inte själf kan reda. Ända sedan hon en av årstavintrarna satt i kyrkan, plågad av tandvärk och hörde prästen hårdhärtat beskriva de eviga straffen som evig tandvärk, har hon opponerat sig mot de eviga straffen och kan inte förlika Guds allmakt därmed.

*

En dag i början på januari 1832 väntade Fredrika Bremer i syster Charlottes förmak besök av filosofie magister Per Böklin. Assessor Quiding, Charlottes make, hade hört honom rekommenderas såsom en lärd man och god informator, varefter han engagerat honom för att leda svägerskans studier.

Böklin var bondson och hade tidigt lämnat föräldrahemmet i Osby för att slå sig fram på den lärda banan. Ehuru hans studier fördröjts genom upprepade konditioner som informator, var han likväl färdig att promoveras vid tjugufyra års ålder. Det blev Tegnér som tryckte lagerkransen på hans huvud och även till honom riktade de manande orden i sin »Epilog». Geijer tycks dock snarare ha varit hans hjälte, det var hans sånger han sjöng på Lundagård under studieåren 1819 och 1820.

Böklins huvudämne var klassiska språk och han hade fått sin kollegabefattning vid Kristianstads läroverk som god latinare. Hans plan var att så småningom övergå i kyrkans tjänst, men till läggning och böjelse var han filosof och starkt påverkad av de tyska romantikerna. Han kände till sin blivande elevs böcker och har av dem sett att också hon stod under inflytande av romantiken, om än blott genom andrahandsläsning eller genom själva atmosfären.

När det berömda fruntimret reste sig och räckte fram sin lilla, lilla hand för att välkomna sin blivande studieledare avtecknade sig en fantastisk attrapp mot den quidingska salongstapeten. Fredrika följde dagens mod vilket då av någon anledning betonade bredden, ehuru på ett helt annat sätt

än axelvaddsepoken hundra år senare. De ofantliga puffärmarna svälde ut först nedanför själva axelbågen, den fotsida kjolen böljade ut i en mäktig rundel med hjälp av ett lager underkjolar. Medvetet eller omedvetet gav modet det intrycket att en dam ovillkorligen måste gå av på mitten om hon böjde sig ner för att ta upp en näsduk. Eftersom Fredrika var småväxt och midjesmal måste effekten ha varit just så onaturlig som modet önskade. Men Böklin var för van att gå ur vägen för vidlyftiga damer på Kristianstads gator för att fästa sig vid något annat än ansiktet mellan hårgardinerna och dess livliga minspel.

Fredrika som i sina böcker endast intresserar sig för damernas toaletter har i sin tur inte observerat att magister Böklin var uppsträckt i en prydlig syrtut. Om det nu var hans vackra bruna ögon som vållade det eller ej, men vid första ögonkastet som byttes mellan hennes blå och hans bruna ögon har dessa två känt sig ogenerade i varandras sällskap. Enligt Böklins anteckningar, nedskrivna på gamla dar, sade m:lle Bremer genast ifrån att eftersom lagen tillät människan att leva ogift, tänkte hon utnyttja denna frihet. Hon var nu i den ålder då hon med den vilja och förmåga hon kände gry hos sig borde kunna uträtta något till fäderneslandets eller mänsklighetens bästa.

De gjorde upp att träffas och samtala två gånger i veckan, men blev lyckligtvis snart så ivriga båda två att de med dagliga brev och biljetter fortsatte den muntliga diskussionen.

Den brevväxling som återspeglar deras tankars och känslors äventyr finns bevarad, men är inte ofentliggjord i sin helhet. Böklins brev, liksom hans minnesanteckningar från ålderns dar, har endast i utdrag publicerats av friherrinnan Sophie Adlersparre i hennes biografi. De brev från Fredrika till Böklin som gör slut på förhandlingarna om äktenskap mellan dem saknas i Klara Johansons och Ellen Klemans stora brevtgåva, vilket dock inte beror på utgivarna. Dessa brev är måhända oerhört viktiga, men när de skrevs var de lyckliga år förbi då de bodde i samma småstad. De långdragna äktenskapsförhandlingarna som försvårades av en miserabel postgång hade ännu inte börjat. Förbi var höjdpunkten i deras personliga förhållande, förbi den lyckliga tid då manligt och kvinnligt intellekt i oavbruten kommunion ständigt drev upp känslorna och känslorna eggade intellektet till stora prestationer.

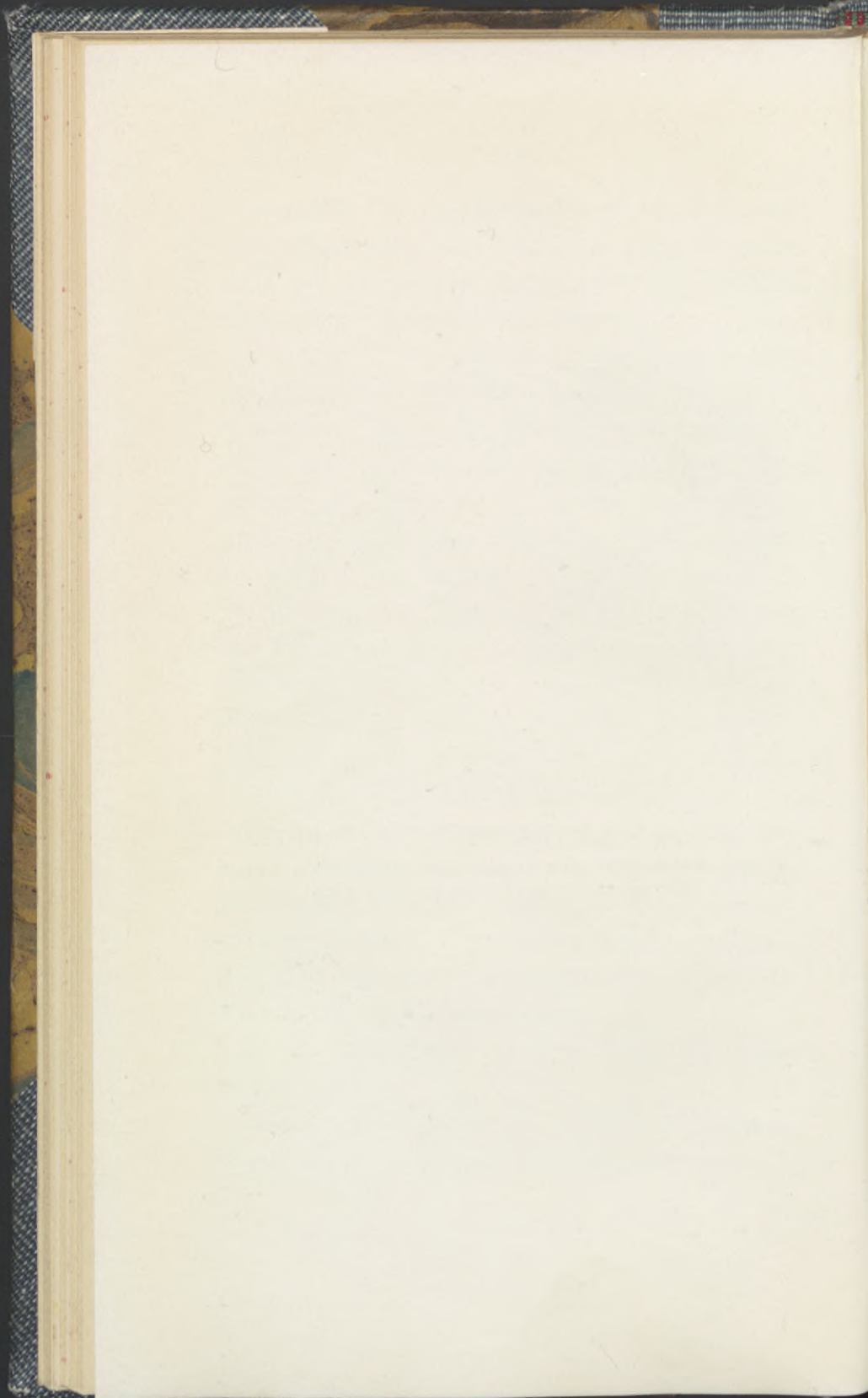
Det är förbluffande hur fort denna ton anslås mellan dem.

Redan andra gången de träffades berättade Fredrika att hon just läst Friedrich Schlegels

Trä porträtt, utförda av Fredrika Bremer.

Vänstra bilden föreställer hennes mor, högra bilden henne
själv sannolikt från slutet av 1830-talet.

föreläsningar över Die Philosophie des Lebens, men var bekymrad över att han dött utan att lämna någon upplysning om sammanhanget mellan vår kristna tro på en allvetande Gud och denna tros verkliga urkälla. »Nu kommer denna fråga att hvil- la på er», sade hon helt franks till Böklin.

Endast en fullkomligt ovetenskaplig person kan ställa ett sådant krav, hennes ursäkt var att hon nödvändigt ville veta grunden till vår kristna tro. Lika ovillig som hon var att lita sig till de vanliga auktoriteterna, lika villig var hon att ge kollega Böklin en chance att träda i deras ställe.

Han griper denna chance. Han svarar att Schlegel nog inte hade kunnat tillfredsställa hennes vetgirighet även om han fått leva. Men Fredrika och han skall nog gemensamt finna svaret ändå, därom misströstar han inte. I denna korta replikväxling som Böklin bevarat i sina minnen uppenbarar sig deras själsfrändskap. De väjde för ingenting och de misströstate inte heller.

På hans fråga om hon tvivlade på den verkliga tillvaron av en allt begripande intelligens hade Fredrika svarat att hon inte ville släppa denna tro, men behövde befästas i den. Böklin svarade då att det är idéerna som inte släpper oss. Jag har inte idén utan idén mig i sin makt.

Och därpå följer en mycket stolt deklARATION:

Idéerna är verklighetens genier, det är den insikt som »börjar alltmer uppklarna på det mänskliga medvetandets höjder och därmed . . . förvandla den mörka skiljefloden emellan det kända och okända, mellan idéen i förnuftet och idéen i sitt verkliga väsen, i en fri och öppen trafik».

Inte undra på att Fredrika fick mod att kasta över honom alla sina frågor, som just syftade att komma över den mörka skiljefloden.

Han lät henne fråga på och skaffar sig under tiden en uppfattning om eleven.

Hennes frågor gällde först förhållandet mellan Guds försyn och det onda i världen.

»Var det nödvändigt att Gud skulle taga mandom för att åter till sig höja den sunkna menskligheten?»

Varför? Varifrån kommer det onda? Detta var en mycket viktig fråga. Ty det onda i världen skynde Gud för henne.

För livets nattsida var hon särdeles skarpsynt, säger Böklin.

Men det var inte det värsta. Hon tvivlade på Kristi gudom och hon kritiserade hans uppförande mot sin moder.

Detta kan man läsa i ett fredagsbrev och hur snabbt han förmådde påverka henne kan man döma därav att hon i måndagsbrevet helt bytt om

ton. Hon sammanfattar där vad Böklin sagt: Kristus är en uppenbarelse av det eviga ordet, han uttalade det högt och materien var honom lydig.

Men hon svarar i alla fall rätt uppstudsigt på Böklins varning att inte nedlägga sina egna begrepp i det uppenbarade ordet från ovan.

»Hade Gudomligheten omedelbart uppenbarat sig för mig, kunde jag ej tvifla . . . Bör jag ej vara viss om att en lära är Gudomlig innan jag låter omskapas af den det högsta Gud gifvit mig?» Denna inställning lyckas Böklin aldrig vänja henne av med.

Hon har fått en mycket klok lärare. Hon har uttalat den förmodan att de flesta av Kristi lärare är förut utsagda av andra vise män. Han tar fasta på detta och föreslår henne att de ska gå över till Plato och först försöka lära av hans dialektik som är »oumbärlig för den bildade konstnären» och därefter »se huru flera härliga sanningar som sedermera uppgått för det kristna medvetandet . . ., redan i hans skola voro i gryende».

Fredrika var villig, men tröttnade i längden på att läsa Plato i tysk eller dansk översättning. Hon klagar över sin svårighet att med klarhet uppfatta och ordna och skyller på den uppfostran hon som kvinnor i allmänhet fått. Böklin har bett henne redogöra för de gamles lära om själavandring.

en med hänvisning till vad Plato i »Faidon» säger om återerinjering, men hon låter frågan återgå till honom. Böklin förklarar då för henne att Mnemosyne, erinjering, är »själens minne och medvetande af sin preexistens i gudomsväsendet». Han skriver sedan i sina anteckningar att hennes obeskrivliga glädje, då hon hörde ordets betydelse utvecklas, ännu står kvar för hans minne.

Hon accepterar alltså att hon förut existerat i Gud men är likväl full av inkast och frågor.

Hur är människan fallen? Har det onda varit av evighet, då finns det två gudar, Gud och Satan, menar hon.

Hon kallar själavandringen för en sorglig promenad och tillägger mycket karakteristiskt:

»Det första villkoret för att kunna tro på en Gud synes mig vara att kunna tänka honom God och Allsmächtig, viljande sin skapade varelse sällhet och ledande den dertill på möjligaste korta väg.»

Hon påpekar att hon är en självständig ande som väl kan tillägna sig andras meningar, men gestaltar dem efter sig, och det får Böklin noggsamt erfara.

Så fort de kommer in på försoningsläran råkar Fredrika i fullkomligt uppror.

Hon förstår ej denna kärlek som lider och försonar sig själv.

Det är inte hon som söker förlåtelse för sina synder, hon vill ha hjälp till att kunna förlåta Ska-paren den skuld han står i till sitt släkte som han låtit så mycket lida.

Klarhet på denna punkt är av högsta vikt för hela hennes yttre och inre liv, för allt hennes kommande verkande.

För att Böklin ej skall döma henne för hårt måste hon berätta om sitt förflutna liv och därmed är de personliga förtroendenas period inledd.

»Ni har kanske aldrig rätt djupt lidit, lidit ända till förtviflan och uti egen känsla af smärta förstått alla creaturs?»

Den bittra känsla mot världens skapare som steg upp i henne under den tid då hon i sin själ bar aningen om helvetet har kvarlämnat ett moln som ännu hindrar henne att med kärlek se upp mot honom. Hon hänvisar Böklin till första delen av »Tröstarinnan», och han frågar bestört om denna skildring av en total själsförmörkelse är ett självbiografiskt fragment.

Ja, svarar hon, men tro inte att jag led i följd av någon olycklig passion för någon viss person, »min älskade, den jag behöfde för mitt lifs bestånd, var harmonien i det stora hela, var Gud i Menskligheten, och frihet för mitt eget inre lif».

Förtroendena fortsätter per brev sedan Fredrika för sommaren återvänt till Årsta. De är emellertid ensidiga, såtillvida att båda kontrahenterna lika ivrigt sysslar med Fredrika och de problem som är aktuella för henne. Dokumenten ger ingen antydning om hur viktig denna sommar var för Böklin, där han gick och väntade på sin rektorsutnämning. När han frågar Fredrika hur hon beslutat sig för sin framtid, måste han ha haft i tankarna att en bättre position öppnade möjlighet för honom att be Fredrika dela hans liv.

Det är möjligt att hon annat oråd ty hon svarar att hon inte har något synnerligt intresse för framtiden. Samtidigt skrev hon att nu ville hon vila sig en tid från de svåra problemen och de tunglästa böckerna och på andra håll vidga sin synkrets och stärka sitt öga, det vill säga ägna sig åt målning en tid. Böklin borde hellre förhålla sig till konst och litteratur.

Men nu får hon märka att den sansade läraren också kan bli upprörd och sårad.

»Låt människan fara som ni vill, men neka mig icke ett kärleksfullt förtroende — ty får jag icke tala till ett människohjärta, så vill jag hellre tala till evig tid», skriver han djupt sårad.

Fredrika känner sig också träffad. Hon har fortsatt med sitt frågande som vanligt:

Är människan verkligen fri?

Kan hon välja?

Är försoningens kraft utsträckt i oändligheten?

Kan Nero och Robespierre än en gång bli änglar?

Varför utgår Guds kallelse till människor så olika? Om människans bestämmelse är att i sitt liv förverkliga en evig urbild, hur går det ihop med nådavalet?

»Hur kan vår jord, denna lilla, lilla omärkliga punkt i det omätliga vimlet af solar och verldar ha varit värd att se det helas Gud och Skapare och undervisas af hans mun?»

Böklin har svarat tåligt, tröstande och klokt, även om han ej alltid kunnat svara henne i lag. På hennes fråga om jorden och solsystemet har han svarat att icke någon avskild sfär utan hela universum är den fulländade andens organiska hem, men i stället för att vara tacksam förklarar Fredrika att hon blir hemsk till mods av detta voltigerande i oändligheten, hon behöver en personlig Gud, ett hem, en verkningskrets.

Skall jag då aldrig se Gud fullt, ej få vara honom nära som ett barn sin far?

Det betecknande lilla tillägget: »det är ej så här på jorden», får vi hoppas bevekt Böklin innan Fredrika slutligen kommer åt att svara honom.

När hon nu skall inpränta hur tacksam hon är för allt hon fått av Böklin tar hon också till så att det förslår:

»Hvad som Solen, hvad som allt godt och skönt i verlden väckt af himlaaning af gudomligt lif hos mig, det kallar Ni på samma sätt men med mäktigare röst till fullare medvetenhet.»

Detta brev där hon ställer Böklin över solen i sitt liv skriver hon medan hon ligger i karantän i Ystad på återväg från Tyskland. Hon har varit nere i Berlin och begravt sin yngste älskade bror August. Och hon understryker sin önskan att fortsätta som förut genom att ställa upp nya frågor som detta dödsfall framkallat:

Vad är döden? Varför anses detta moment så viktigt, om det blott är en företeelse som ej griper in i det egentliga livet? Vill inte Böklin träda i hennes avlidne broders ställe?

Sedan han fått veta att Fredrika ångrat sig och ville fortsätta problemdiskussionen, hade han gjort upp att de nu skulle »våga sig in på hufvudknuten för allt vetande och tillse huru vi kunna och måste uppfatta Guds väsende».

Han befinner sig på gården Hammar, alltjämt väntande på avgörandet i rektorsfrågan.

»Hör på, min lilla syster», svarar han, »jag har nu i tre dagar vandrat fram och åter här

ute i min furudunge och tänkt mig om, huru vi på bästa sätt skulle kunna bereda oss inträde i det där egyptiska templet, hvarpå forntiden hade skrifvit: 'Jag är allt hvad som var och som är och som varda skall, min slöja får ingen lyfta'... och nu kommer ni med en storm af nya frågor...»

Han försöker i alla fall att besvara dem men ber henne ej fordra av honom något nytt bevis för själens odödlighet, ty

»ehuru jag inga skrankor erkänner för mänskligt vetande utan är öfvertygad 'att anden utransakar allt, äfven Guds hemligheter'... så är det likväl säkert att det blott logiska beviset, utan egen inre erfarenhet... icke förmår framkalla en lefvande öfvertygelse.»

Det behövs heller inte,

»den som till och med på jorden känt, huru hjärtat klappar under känslan af högre och friare personlighet, ju djärfvare kärleken var i sin hängifvenhet, förutsatt att föremålet var offret värdigt, för honom äro alla bevis för själens odödlighet öfverflödiga.»

Man tycker också att flera kärleksförklaringar borde varit onödiga. Brevet slutar med följande förtjusande vändning: »detta tills vidare om odödlighetens visshet, om dess tillstånd en annan

gång.» Det blev kanske vid en av deras omtalade promenader fram och tillbaka på bron över Helgeå.

Hur kunde han vara så övermodigt lycklig just då?

Han kan underhand ha fått reda på att han om några dar skulle mottaga den officiella utnämningen till rektor, men det räcker inte att bli rektor för att bli viss om sin odödlighet. Därtill kommer att Fredrika just i dessa dagar givit honom ett svar på frågan hur hon tänker sin framtid som går ut på att hon ämnar försaka kvinnans egna bestämmelse att vårda penaterna och Vestas husliga eld för att på andra vägar än de vanliga fylla sitt kvinnliga kall.

Och kort efter att hon skjutit fram författarskapet som ett hinder för den som vill bli en verkligt duglig och god husmoder, frågar hon:

»Kan den jordiska kärleken människor emellan vara en sinnebild af ett himmelskt kärlekslif? Det tyckes mig ej fullt så. Den som älskat på jorden vet väl... huru man tar afsked af sig sjelf för att uppgå och lefva i en annan... Vill man ej lida, dö, tillintetgöra sig för dem man älskar så är det intet.»

Detta är också ett sätt att, samtidigt som hon antyder vilken kraft att älska hon har, utnyttja

denna sin översvinneliga uppfattning av kärleken som en sköld mot Böklin.

Han svarar i verkligen mycket ståtliga vändningar:

»Nu kommer det alltså därpå an hvad det är för ett element, hvori det ändliga jaget förälskar sig. Är det i en lägre sfär, så kallas det med rätta en död och undergång; är det åter en skön och ädel personlighet, så är det snarare en ny födelse och befrielse, ty jag skall redan här känna, hur alla lifvets pulsar komma i en friare och kraftigare rörelse, hur hjärtat häfver sig öfver hvarje fara, hur lifvets mödor bli en lek för mina händer, hur världen ordnar sig som skapelsen, när solen tändes.»

Böklin är när han skriver detta sedan en vecka rektor vid läroverket och det är inte svårt att tänka vad det är för livets mödor som varit som en lek under hans händer: Schema, upprop och hans första rektorstal, så viktigt när han inför kollegiet och eleverna skall befästa sin yttre ställning genom att inge respekt och förtroende.

Men även om detta arbete var som en lek för honom, så var dock utnämningen för honom en verklig framgång och ingen liten uppgift. Det måste ha varit ganska prövande för honom att Fredrika just då i största välmening uppmanar

honom att skriva något för offentligheten och verka i stor skala.

Vad har han tänkt om Fredrikas deklARATION att hon föredrog författarinnans kall framför husmoderns?

Han skriver helt lugnt:

»Har du ingen böjelse för familjens bestyr, välan så utveckla dina härliga anlag på konstens och språkets område.»

Det troligaste är att han inte ansåg denna deklARATION slutgiltig.

Hans taktik när det gällde att övervinna Fredrikas betänkligheter tycks likna hans pedagogiska metod. Han skriver i sina minnen om sina första samtal med Fredrika:

»Att hänvisa till skriftens och kyrkans lära, där just dessa auktoriteter ställdes i fråga, ansågs mindre lämpligt, ehuru rådet och anvisningen att rätteligen bruka dem ingalunda åsidosattes, ej heller i sinom tid förfelades...»

2

Då nära ett år gått under dispyter, läsning, frågande och eftertanke kommer hon till sist ut ur den dialektiska förvirringen. En dag befinner hon

sig på en utsiktspunkt från vilken allt synes löst och förklarat.

Så här meddelar hon Böklin vad som hänt henne: »du sade: 'hvarje lif antändes genom en blix'; jag har aldrig så förstått orden som just i dessa dagar, och hvad blixten alstrat är innehållet allt i dessa ord, som nu utgöra hela mitt lif: 'jag vill blifva Christen!'... Jag vill döpas och födas på nytt till en ny meniska.»

Härlig och allt förklarande har nu försoningslärans sol gått upp för hennes syn. Livet är ett försoningsverk, var och en människa i Kristo en försonare genom honom. Människan fortsätter sitt försoningsverk efter döden, »som en nådestråle af Guds ljus» försänker hon sig i andra varelser för att återföda dem till det eviga livet.

Fredrika är inte längre upprorisk, när hon förstått att hon får vara Guds medhjälperska. Detta är hos henne inte romantisk spekulation utan levande övertygelse, vunnen för alltid med spår i hennes liv och verk. Hon sade sant då hon skrev till Böklin att blixten tänt en evig eld i hennes hjärta.

I augusti 1833 lämnade Fredrika Kristianstad. Hon har med sig Böklins brev och ämnar nu ur dem hämta inspiration till den nya romanen »Presidentens döttrar», där hon »vill göra andra, sär-

deles olärda och tviflande pesoner af mitt eget kön bekanta med en verldsåskådning som gifvit mig sjelf ro och den renaste glädje».

Brevledes diskuterar de två boken, och Böklin skär bort ett parti, som just skulle vara koncentratet av denna livsåskådning. Det var säkerligen klokt. Böklin begrep sig på litteratur och han såg att gränsen för Fredrikas litterära möjligheter var betydligt snävare än hennes aspirationer. Men trots hans hjälp och kritik blir bokens mentor, grev Alarik, urtråkig och den tålmodsprövande Edla så olik Fredrikas eget svingande, glittrande jag som möjligt. Sig själv placerar hon som guvernanten mamsell Rönqvist, vilken som Almqvist anmärkte var en ny, mera intellektuell upplaga av Beata Hvardagslag.

Hennes sinne och minne vibrerade ännu av den bildnings- och kärlekshistoria hon står mitt uppe i. Den manliga partens repliker ligger färdiga i hans brev, sina egna kunde hon ha rekonstruerat. Slutet på hennes egen roman var ännu inte klart, där hade hennes fantasi kunnat spela in. Men man spanar förgäves efter den abandon som gör originalromanen så förtjusande. Fredrika lyckades sedan ännu sämre med »Nina». Hon frågade sig olycklig om hon verkligen förlorat inspirationen från sin egen okunnighetstid under dessa bildningsår som givit henne klarhet för egen del.

Det var mycket tal om att Böklin skulle komma till Årsta under en ferie. Men sommaren 1834 måste han stanna hemma och inreda skolan till kolerasjukhus. Nästa sommar var han på väg, men vände i Jönköping vid underrättelsen att Fredrika ämnade fara till Norge, ett bevis på att han kände samma tvekan som Fredrika själv.

De närmaste åren tillbringar Fredrika i Norge hos grevinnan Sommerhielm på Tomb. Det är i ett brev till Böklin på resan dit som hon bjuder »allvarligt farväl till dessa känslor af qvinnlighet som tidtals så djupt beherrskat mig och låtit mig räcka armarne till föremål som dock ej passade i min verld och för hvilka jag ej passade». Kort därpå förlovade sig Böklin med Carolina Nilsson som säkerligen passade bättre. Fredrikas gratulationsbrev är så utstuderat att man förstår hon blev ledsen. Hon skildrar sin lycksalighet på Tomb, de nya bekantskaperna med människor och naturscenerier, sina studier av evangelierna. Till sist kommer några få rader om de känslor av glad och tårfylld tacksamhet som vid Böklins nyhet lyfter hennes hjärta. Hon slutar med att det är hon, Fredrika, som är evigt hans. Och så blev det. Hon gav sig inte med mindre.

Under åren på Tomb skriver Fredrika flitigt. Hon har nu bättre tur med sina böcker och hennes

läsekrets vidgar sig mer och mer ut över två kontinenter.

»Grannarne» gjorde lycka genom dundergumman Ma chère mère som Fredrika plockat hop från grevinnan Sommerhielms släkthistorier. Mera bekymmer och sorg hade hon med hjältinnan, den änglalika Serena. Hon var utvald till ett exempel på Fredrikas nya tro att den älskande kvinnan kan försona den olyckligaste, brottsligaste man med Gud, människor och sitt eget jag. När man har nyckeln till romanen i brevtugåvan, ser man att här låg bokens huvudsyfte. Men läsaren av boken förstod inte, att Serena är skapad ur ett utmanande överdåd.

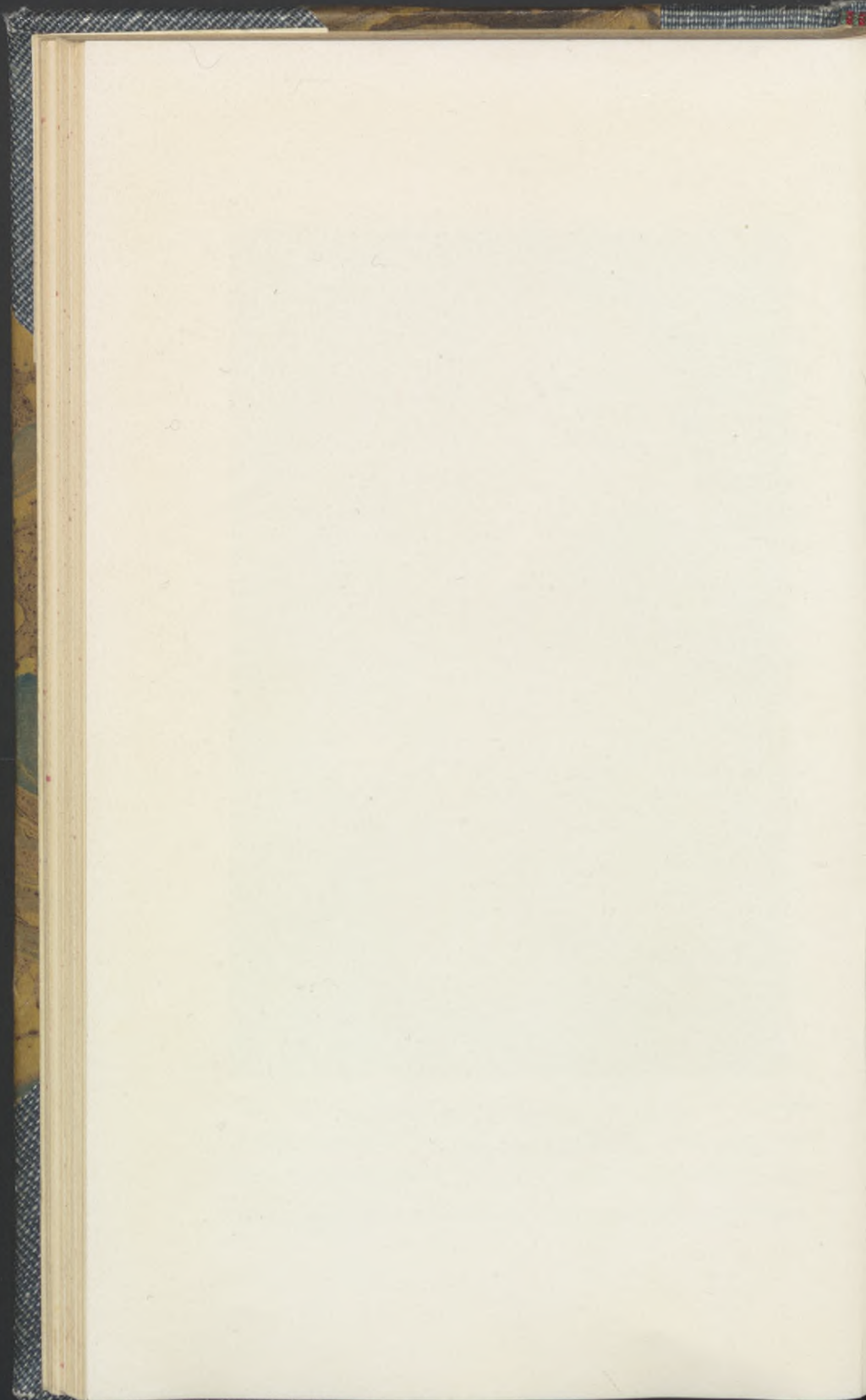
I sin nästa bok »Hemmet» gör hon lätt igenkännliga porträtt av sina syskon och utlämnar sig själv i figuren Petrea, varmed hon också lyckades bättre att förmå läsarna svälja tendensen.

Denna har hon i brev till Böklin uttryckt så här: »ligger det icke i sjelfva tiden en rigtning till det enskilda lifvet, till det individuella, till lifvet innom hemmet, där Meniskan framför allt är Meniskan den älskande och lyckliggörande?... Den gläder mig så mycket, derföre äfven att jag här ser en gryning till friare existens för qvinnan (ty hennes lif och lidande bär jag i mitt hjerta) hon skall erkännas vara till ej blott för mannen, hon skall lefva genom sig sjelf, och för samhället enligt sin kraft.»

Fredrika Bremer på äldre dagar.

Efter fotografi.

Hon lägger också främst vikt vid hemmet som ett hem för älskande syskon. Men hon kan inte själv vara i sitt hem med sina syskon under denna tid. Äldsta och yngsta systemen ogillade »Presidentens döttrar» och »Nina» och tendensen i dem. Fredrika irriterade en tid Agathe så att de inte kunde vara under samma tak. »De galna kvinnorna vill regera och det blir en skam för hela kåren», lär Agathe ha sagt enligt Fredrika. Hennes ensamhet på Tomb motsvaras av en känslans isolering från de älskade systrarna. Men ungdomens upplevelse av syskonkärleken, utan vilken hon skulle ha gått under, har varit så stark att hon ständigt väljer den till motiv. Hennes eget val att leva ogift, som dotter och syster i en familjekrets, har varit så betydelsefullt att hon åter och åter rättfärdigar det och beskriver det i sina böcker. I allmänhet är det endast bipersoner som får gifta sig: när bokens jag i »En dagbok» låter förmå sig därtill är det med oändliga om och men. I »Syskonlif», som finansierade amerikaresan, framställs kärleken mellan bror och syster som fullgod ersättning för kärleken i äktenskapet, och man erinrar sig att hon tidigare i bror Augusts ställe velat adoptera Böklin i den bremerska systrakretsen. Han skulle dock säkerligen inte passat i den falangstär som ungdomarna i »Syskonlif» lyckas skapa. Denna bok har också ett stort intresse så-

som speglade Fredrikas inställning till Finland. Hennes far hade ju lämnat Finland och återvänt till Sverige före 1808, medan hans äldre halvsyskon stannat och delat öden med sitt land. Fredrika tar här i boken häftigt parti mot de finska medlemmarna av släkten Herkules, under omständigheter som för den finska familjen Bremer i tankarna. Och läsarna tar parti snarast för den.

Under perioden före 1848 skrev hon också romanen »Strid och frid», där hon lyckats endast endels med den briljanta idén att skildra norskt och svenskt lynne i motsatser, gnabb och försoning, samt romanerna »Midsommar-resan» och »I Dalarna». Hon är nu medveten om sin stora internationella läsekrets och vill göra hemlandets natur, folk och sagoskatt tillgängliga för den, en uppgift som först lyckades för Selma Lagerlöf med Nils Holgersson.

»I Dalarna» är tillägnad fru Bremer och syster Agathe. Den mest älskade systemen, den änglagoda Hedda, har dött och Fredrika har åter slutit den yngsta systemen till sitt hjärta. Men trots Agathes och den övriga familjens böner ger hon sig iväg till Amerika.

Denna resa kors och tvärs över den nordamerikanska kontinenten från öster till väster och norr

till söder skildrade hon i brev just till Agathe. Den formen kvarstod när »Hemmen i den nya världen» kom ut år 1853—54 i tre digra band. Titeln täcker emellertid inte Fredrikas erfarenheter.

Under sina resor överantvardades hon visserligen från det ena gästfria hemmet till det andra: från högintellektuella New England-hem till svenska nybyggarblockhus, fromma prästhem, kväkarfamiljer och charmanta plantageägarvillor. Men från dessa hem gjorde hon ständiga utveckelser till sociala inrättningar, falangstärer, till illa beryktade kvarter och till Capitolium, slavarnas kojor och deras bönemöten. Framför allt är naturen hennes studieobjekt, och man får därigenom en underbar bild av denna kontinent. Den är i färd med att erövras, men Fredrika kan överallt gå ut med sin lilla lunch i en korg och efter några steg komma ut på prärie eller in i urskog. Hennes naturskildring är på en gång exakt och åskådlig, troligen har vi svårt att förstå h u r ny och styv den var på sin tid. Man blir bara så förtvivlad när hon i andanom ser denna underbara värld befolkad med tvåhundra femtio millioner människor.

Hennes intryck varierar under de två årens resor, hennes omdöme stäms nog ner en smula i tonen. Hon är tjusad av erövrarandan som hon kallar vikingalynnet, hon gillar folkskolorna och de

fria associationer i vilka hon ser efterträdare till skråväsendet. Hon gläder sig åt att kvinnan är lagstiftarinna i hemmet, men hon ogillar bordsskicket, tål inte maten, tål inte att vara celebritet, ej heller frågan: How do you like America? Does it meet your expectations?

Men hon ser också snart nog att kvinnornas ställning inte är vad europeiska beundrare sagt den vara. Det är mycket bra att de blir läkarinnor och kontorister och får arbeta i fabrik under tryggnande övervakning. Hon kan inte förlåta dem att de inte alla reser sig mot slaveriet, att de kan utvärda att svarta mödrar inte äger sina egna barn. Hon har en delikat ställning mellan sydstats- och nordstatsfolk. Alla vill få henne över på sin sida. Hon väljer som sedan så många gånger att fördela skuggor och dagrar på båda parter, vilket gör att ingen är riktigt nöjd med henne.

När Europa år 1848 sjönk tillbaka i despotism efter kampen om ljus och frihet, sträckte sig Fredrikas själ i djup tro och kärlek mot fjärran land. Nu så småningom inser hon att varken östra eller västra Amerika skall ge jorden det nya paradiset. Men hon vill dock gärna spå att år 1950 skall den tidens Emerson sitta i kongressen och en ny Lucretia Mott tala i rådsförsamlingen för friheten, friden och kvinnans rätt (vilket alltså då skulle behövas).

Ovanpå de två åren i Amerika ägnade hon sex veckor åt ett studiebesök i England hösten 1851.

»Överallt söker jag att se det bästa och det sämsta av tingen, tillvarelsens himmel och helvete i alla sfärer av livet», förklarar hon i sin reseskildring och tillägger att hon också såg det. Hon jämför utställningen i Kristallpalatset med de kvarter i London som hon kallar skuggljusets stora exposition.

Efter koleran 1849, vars spridning var en följd av de usla sanitära förhållandena inom slumkvarteren, hade man gjort en för den tiden säkert grundlig översyn av arbetarnas villkor, där de bodde hopfösta i usla hyreshus medan husägarna tjänade enorma pengar på dem. Bilden var skrämmande, men de ivriga människor som gav sig på nöden trodde på sin förmåga att avhjälpa eländet och var därför optimistiska.

Varken reformisterna eller deras svenska gäst kunde förstå vad den industriella revolutionen ställt till, då den drog halva Englands befolkning från byar, jord och hantverk och samlade den omkring fabrikerna, där den under livsfarliga förhållanden måste tråla hop rikedomar åt maskinernas ägare. Reformisterna byggde *ett* kvarter i London med mönsterbostäder för arbetare, satte upp *en* bra tvättstuga någonstans i en slum, inrättade

trasskolor för gossar och flickor, ålderdomshem för tjugu gamla guvernanter av de femtusen som hade behov därav och inackorderingshem för lika många unga ensamma lärarinnor. När allt detta visades för Fredrika, såg hon här förebud till en tid då alla skulle få bra bostäder, tvättstugor och pensionat.

Charles Kingsleys romaner hade hänfört henne redan innan hon träffade honom. Hon fick ett kraftigt stöd i sin optimism vid det personliga mötet med honom och hans grupp. Även hon trodde att konkurrensen var upphovet till allt ont, det vill säga konkurrensen de nya storkapitalisterna emellan, inte konkurrensen mellan hand och maskin, vattenhjul och ånga, land och stad. Och här fann hon *kristna* socialister som bekämpade konkurrensen och stred för allmän rösträtt. Enligt egen upplevelse av kristendomens omgestaltande förmåga trodde hon att pastor Charles Kingsley skulle vinna över Marx.

Alldeles orätt hade hon inte ändå när hon kallade den kristna socialismen för det friskaste skottet på världsträdet, ty ur den spirade den stora kooperativa rörelsen.

Fredrika Bremer kom hem till ett helt annat klimat.

Hon möttes av familjesorger och bekymmer: den klena Agathe hade dött medan Fredrika fördröjde sig i England, familjens ekonomi var allvarligt försämrad genom Claes Brémers spekulationer.

Hon fann heller inte någon större värme för de nya idéer som uppfyllde henne, hennes hymn till den kristna socialismen skrämde inte bara Aftonbladet.

Följande vår skrev hon till Böklin: »Intrycket af tillståndet hemma har ej varit gladt. Jag begär ej af Sverige Englands och Norra Amerikas allmänna anda och lif, men — jag ville att vi skulle kunna täfla med Danmark, med Norge. Jag ville att vi ej skulle stå längst tillbaka af systerriken på mänskliga fortskridandets väg.»

Därtill var hemmet nu ödsligt, hennes ögon svaga och fattigdomen, d o c k e j hennes egen, deprimerande.

Det ser ut som om det varit koleran 1853 som lyfte henne ur den ensamhet, över vilken hon klagar, till gemenskap, arbete och glädje. Medan farsoten ännu härjade i Stockholm sluter hon sig hop med rektor och fru Svedbom till en liten kommitté som organiserade »Stockholms fruntimmersförening för barnavård» med lokalavdelningar i Stockholms åtta församlingar. Det gäller att ta reda på de barn som kommit i nödläge genom kole-

ran och på så sätt understödja fattigvården. Det går underbart bra. Stockholms fruar och mamseller erbjuder villigt sin hjälp, kunglighetens beskydd ges och pengar strömmar till. Fredrika är själv hembesökare, man tar reda på barnen, sorterar upp dem i olika grupper och skaffar dem skyddsmödrar, ett ord som Fredrika antagligen uppfunnit. På årsmötet i de la Croix' salong 31 december redogör Fredrika som ordförande och Fredrika Svedbom som sekreterare alternativt för föreningens verksamhet och planer. I denna redogörelse finns, såvitt jag förstår det, alla grundprinciperna för den moderna barnavården. Det är inte säkert att Fredrika Bremer står för hela planen, men tanken att locka ut de bättre lottade kvinnorna ur hemmen för att i samhällets tjänst öva sina kvinnliga dygder var tagen ur hennes hjärta.

Arbetet skall fortgå även sedan de omedelbara verkningarna av koleran övervunnits, och de fruntimmersföreningar som bildats i hela landet bör genom korresponderande ledamöter hålla sig i förbindelse med Stockholm.

När hon sedan i augusti 1854 skisserar upp planen på ett kvinnornas världsförbund, hänvisar hon till att de svenska fruntimmerna lyckats sammansluta sig nationellt för att ta vård om de nödställda. Men då kunde ju världens kvinnor samar-

beta i Fridsfurstens namn för samma ändamål som de svenska fruntimmersföreningarna, till en början genom att ta kontakt med varandra.

Fredrika lät sig inte alldeles nedslås därav att hennes vädjan förklingade ohörd, hon tog upp saken igen vid den stora välgörenhetskongressen i Bryssel 1856, där tre kvinnor hyllades: Florence Nightingale, Harriet Beecher Stowe och Fredrika Bremer. Utom Fredrika var bara herrar deltagare, och dessa fick nu höra vilda idéer i ett långt tal på franska. Hon frågade, som man ännu kan fråga, varför inte herrarnas fruar och döttrar var med och sade sitt ord på konferensen, eftersom det gällde frågor som angick dem. Hon uppmanar de närvarande att ge de arbetslösa kvinnorna arbete och lovar att dessa då en gång skall säga: vi var i mörker, ni upplyste oss, vi var nere i stoftet, ni reste oss, vi var okunniga, ni undervisade oss, slavar och ni befriade oss, fattiga och se vi är rika genom vårt arbete, vi var föraktade och är nu hedrade, olyckliga och är nu lyckliga över detta livets gåvor och löftena för det kommande. Välsignat vare för alltid minnet av våra välgörare.

Herrarna applåderade livligt, heter det i l'Étoile Belge.

Annars var inte Fredrika Bremer mera så applåderad vid den här tiden.

Hennes amerikabok hade fått kritik eller överlägset nedlåtande beröm både i Europa och Amerika. Den hörde till de rosor som blommar först då givaren är död. Hennes fruntimmersföreningar klandrades skarpt såsom förebådande en tid då kvinnorna skulle totalt förneka sin sanna natur, planerna på världsförbund hade förlöjligats av Times i en kommentar som måste varit mönster till alla kommentarer vi sen dess läst om våra insändare.

Fredrikas stora tanke att de gåvor Gud givit kvinnorna skulle kunna användas bättre, den avisades alltså temporärt, men hon trodde på den till sin död, eftersom hon var viss att den var ingiven av Gud, även om detaljerna var överlämnade åt kvinnorna själva.

När Fredrika efter moderns död släppt fram alla innestängda ungdomsminnen i sin roman om den elake busen fabrikör Falk och hans dotter »Hertha», skriver hon ett par märkliga brev till Böklin. Hon talar om att hon beger sig till Schweiz, där en teologisk och filosofisk skola proklamerar samvetets rätt att fatta det gudomliga. Och att, då det tillägnar sig det, döma emellan det som gudomligt och mänskligt är.

Under sitt umgänge med kväkarna i Amerika har Fredrika tillägnat sig uttrycket den inre rös-

ten, det tredje ögat har hon från Plato. Sedan hon läst en bok av den fria schweiziska kyrkans främste förkunnare Vinet och blivit vän med dess representant i Stockholm, har hon funnit en ny formel i »det förnuftiga samvetet». Detta samvete har varit hennes egen instans ända sedan kristianstads-åren, men mötet med den fria kyrkan i Schweiz har givit henne en ny inspiration. Hon tror att när hon personligen tagit kontakt med denna frikyrkliga utbrytning ur församlingen är tiden inne att skriva romanen »Aurora». Hon är den nya kvinnan som inte likt Hertha skall behöva nöta sin kraft på uppror eller undergivenhet, ej heller försaka sin personliga lycka och få hjärtlidande och dö just när hon börjar få i gång sin skola.

Hon anförtror Böklin vad som upptar henne. Det är »tankarne öfver medlen till qvinnans införande i en region af lifvet som tillhör henne af Gud och naturen», nämligen »intelligensens, den medvetna och organiska uppfattningen af lifvet i dess sanna mening». Utan denna invigning kan hon inte taga i besittning denna sin egendom.

Fredrika förklarar varför Hertha begynte sin samhällslära för de unga flickorna med att framhålla »det moraliska samvetets skönhet». I styrkan av detta samvete har nämligen kvinnan ett före-

träde, en gåva, vars värde och betydelse hon ännu ej är medveten om.

På det kvinnliga samvetets clairvoyance vill nu Fredrika grunda kvinnans samhällslära.

»Intelligensens ljus blir härvid en lärare, men hon har rätt», säger Fredrika, »att icke antaga dess läror, icke låta dem leda sig utan så vida... det motsvarar och uppfyller hennes innersta behof, hennes andes fordringar.»

Hon gör i själva verket en resa för att pröva denna sin tes om det kvinnliga samvetets clairvoyance mot alla de frågor och problem hon möter. Hennes resa tar fem år och utsträcker sig över Schweiz till Italien, Palestina, Turkiet och Grekland. I sin resebeskrivning vittnar hon också klart och tydligt om att tesen håller. Det kvinnliga samvetet hävdar sig mot auktoriteten.

När hon dömer mellan den gamla och den nya fria kyrkan i Schweiz, redogör hon ordentligt varför hon anser att de behövs båda. Hon förklarar att det bästa i den romersk katolska och i den protestantiska kyrkan är omistligt. Sedan det dåliga hos båda rensats ut kan vi få en i sann mening katolsk kyrka, menar hon. I detta sammanhang reder hon ut de levandes förhållande till de döda och vilka av evangeliernas underverk hon kan tro på.

I Italien väger hon forntid mot nutid och framtid och kommer fram till att den nya Guds stat hon ser uppstå i Italien är en högre skapelse än den stora konst Italien frambragt. Från Palestina ser hon ut över Asien och försöker en värdering av Asiens religioner i jämförelse med kristendomen.

Hon har läst och tagit intryck av en religionshistoriker som säkerligen skulle få C i betyg i denna dag, men hon har blivit stärkt i sin visshet att allt som hände i religionens värld före Kristus var förberedelse, medan det som följer är en strävan, som inte har något ringare mål än Guds rike på jorden. Och bortom detta anar hon den himmelska staden där allt lidande försonas och alla syndare får sin plats, även C. J. L. A.

Med denna sexbandiga bok om »Lifvet i gamla världen» har Fredrika alltså vikt en plats för kvinnan som iakttagare, bedömare och skiljedomare. Hon lägger sådan vikt vid det kvinnliga samvetets rätt att döma, därför att det hittills undergivet avstått från att ha någon mening i de spörsmål som upptar män.

»Hvad berättigar mig att tro på sanningen af min egen syn?» frågar hon. Ja, hon har själv upplevt att samvetet, den inre rösten, det tredje ögat är det eviga ljusets spegel. »Ser jag ut öfver världens

folk, så ser jag det eviga ljuset leda dem ännu i jordens morgongryning, ser jag ner i min egen andes djup så finner jag åter dig du klart brinnande låga, du heliga, hemliga eld.»

*

Det finns många punkter i hennes testamente. De som åberopar sig på henne då de begär kvinnans likhet med män inför lagen, rätt till utbildning, arbete och lön, de har rätt. De som åberopar sig på att hon lovsjüng hemmet och ansåg det vara basen för kvinnans verksamhet har också rätt. Den som kunnat klara ut hur dessa båda linjer kunde tvinnas ihop till en syntes skulle ha mer rätt än andra.

*

Framtiden blev inte alls vad hon hoppades på. Marx vann över Kingsley, de protestantiska och katolska kyrkorna har inte enats, Italien inte blivit en gudsstat, den världserövring som pågick inför hennes ögon blev inte kristen missionsverksamhet i stor stil som hon trodde.

Kvinnorna har på många sätt uppfyllt hennes förhoppningar, men vad hon menade med det kvinnliga samvetets domareplikt har de inte ens

gjort klart för sig. De som inga vingar har gör bäst i att stanna på jorden.

När man har läst igenom »Lifvet i gamla världen» har man upplevt tusentals solnedgångar med Fredrika Bremer, och det är orsaken till att det står ett solnedgångsskimmer omkring henne. Hon tröttnar aldrig på solnedgångar. Hon kan sitta som en ensam liten figur i en stor skara framför ett turisthotell i Schweiz och beundra rosenskimret över alptopparna. När det slocknat och alla de andra skyndat in till kvällsmaten, sitter hon kvar och väntar på den andra klarheten, hon vet att ljuset skall flamma upp igen en kort minut, innan mörkret faller för natten.

En gång när Fredrika räknar upp nya tecken på en ljusnande framtid, säger hon: är inte detta den andra klarheten? Sen rättar hon sig strax: jag menar förstås morgonrodnaden.

Denna felsägning har jag tyckt vara mycket betydelsefull.

Många 1800-talsmänniskor ansåg sig ha grundad anledning att tro att en bättre framtid var inom räckhåll, och Fredrika hade i sin tro på kvinnorna fler skäl än de flesta. »Ur mörkret genom skuggorna till ljuset» är ett av hennes favoriteitat.

Det är otvivelaktigt att hon felbedömde framtidsutsikterna, att konflikthanledningar och tragedier

låg gömda i framtiden, vilka inte ens skrämde henne som möjligheter. Hon häpnade över att den heliga Teresa med sina uppenbarelser tog fel i så mycket, att hon var tidsbunden själv, visste hon inte.

Men hade hon verkligen orätt i den tro som hon vittnade om, nämligen att kvinnorna hade ett outnyttjat kapital att bidra med i arbetet för framtiden? Vill vi förneka att om kvinnorna i tid lärt sig att lyssna till sitt samvetes röst och följa dess utslag, så hade de inte följt blinda med in i världskrigsperioden?

På de frågorna kan jag inte svara för någon annan.

Men jag tror att vi alla måste ödmjukt beundra den enorma lidelse och kraft, varmed hon gjorde sig fri ur den nedvärdering, den inskränkning, den ofrihet som pressade henne mot botten. Vi kan böja oss för den mänskliga storhet som tvingar henne att ställa orimliga krav på sig själv och älska henne för solidariteten hon visar sina medsystemar i nuet och framtiden.

3

Fredrika Bremer skrev många romaner som förlänade henne världsrykte. Men det var inte dessa utan den stora brevtgåvan på fyra delar, sammanställd av Klara Johanson och Ellen Kleman 1915—20, som besegrade professor Henrik Schüick. Hennes vänner har stor anledning att vara honom tacksamma för hans skarpsynta analys av Fredrika, ty därmed väcktes bland annat modersmållärarnas intresse för hennes liv och verk. Men när han säger att hon fattade mer med känslan än med det filosofiska tänkandet så kunde hon slagit sin lilla, lilla hand i bordet framför den store lärde som hon gjorde när en uppvaktande herre insisterade på att hon var femme de coeur och sagt: je ne suis pas femme de coeur, je suis philosophe!

Ja, meddelsam har hon blivit kallad. Men hennes ungdoms meddelsamhet efterträddes av en djup förtegenhet. Det finns stora djupa valv av tystnad inom Fredrika Bremer. Hon kunde vara mycket tystlåten om sina sorger och misräkningar, hon talar inte om sjukdomar, penningknapphet och familjesvårigheter förrän de var övervunna. Vi förstår mest på uteslutningens väg att hon vid sin död ännu väntade på att bland skaran av unga

hängivna vänner som omgav henne finna någon som kände vad hon kallar »min glädje och mina vingar».

Särskilt gåtfull är hennes förtegenhet om den välmenta tystnad som från hennes vänners sida breddes över hennes stora verk »Lifvet i gamla världen», som hon dock själv betecknade som sitt viktigaste och där hon lagt fram inte bara sina reseerfarenheter utan också sin tro och livsåskådning.

När Sophie Adlersparre, redaktör för Tidskrift för hemmet, hade anmält boken anmärker Fredrika i ett brev till henne endast att hon hade väntat någon förståelse för betydelsen av att det var en kvinna som utfört denna resa, kunnat komma in i hemmen och se och avslöja den svåra skada Orienten led genom haremsväsendet. I själva verket måste Fredrika ha hoppats långt mera än så av en så omdömesgill läsare som Sophie Adlersparre. I dessa sex delar har hon uttryckt sin triumferande tro på samvetets frihet och förmåga att ge rätta utslag. Hon skriver så här till Böklin strax före avresan till den fria kyrkans företrädare i Schweiz år 1856 — och att hon kunde säga det till Böklin vittnar mer än något annat om hennes oinskränkta tillit till läraren och vännen: »Och nu, min vän, skulle du anse mig högmodig om jag fordrar för

detta mitt samvete, just emedan det är djupt qvinligt, och för det qvinliga samvetet emedan det är det mest älskande, mest sympatetiska, emedan det är skaparens sista ord på jorden... fordrar derföre rätt att blifva hördt, att få gälla, som vittne om sanningen om tingens och varelsernas innersta lif, mening och mål, rätt att blifva en bestämmande utgångspunkt för filosofien och för samhällsläran.»

Hon hade börjat sitt författarskap som tröstarinna, här går hon ända fram till att också bli skiljedomarinna, hon studerar alla de politiska, sociala och religiösa frågor som sysselsatte Europa på 1850—60-talen, väger synpunkterna mot varandra och avger sitt omdöme. Hon fullgör ett domarinnekall, vartill ingen gett henne uppdrag, med fantastisk djärvhet, snabbhet och tilltro till sin förmåga, utan att låta sig skrämmas av resultaten av skiljedomsvärvet i slavfrågan. Man kan gott förstå att hennes vänner för hennes egen skull försökte med taktiken att tiga och gå förbi, och den taktiken har mer eller mindre fortsatt ända till nu.

Fredrika Bremer är inte bara förkämpe för kvinnans myndighet och rätt till bildning och arbete, med tonvikt lagd på hemmets plikter. Här lär man känna en helt ny Fredrika, som en levnadsteckna-

re möter inte utan bävan. Snart hundra år har förgått, under dem har mycket hänt, men ingenting som givit anledning till att rubba det manliga samvetets självklara bestämmanderätt. Det har därför varit fullt naturligt att förvaltarna av Fredrika Bremers arv ägnat sig åt att skydda sina positioner när så behövs och utvidga dem när så gått för sig.

Men Fredrika Bremer är lika ensam nu som för hundra år sedan.

Hon skriver under kristianstadsåren till Böcklin, att hon aldrig förut förstått att varje liv antänds som genom en blix. Härlig och allt förklarande hade försoningslärans sol gått upp för hennes syn. Livet är ett försoningsverk, var och en människa i Kristo en försonare genom honom. Det är ändå en tröst att våga tro att hon själv aldrig tvivlade utan in i det sista behöll denna tillförsikt som hon lyckats bringa i fullkomlig harmoni med sin orubbliga religiösa tro och glädje.

Hennes sista år i Sverige synes ha varit både verksamma och fridfulla. Hon dog på Årsta efter en kort sjukdom på natten innan tolvslaget förkunnat att året skiftat över från 1865 till 1866, från fyrståndsrepresentation till tvåkammarriksdag. Innan hon dog yttrade hon klart och bestämt, vänd till en av värdfolket Saxenbergs tre döttrar,

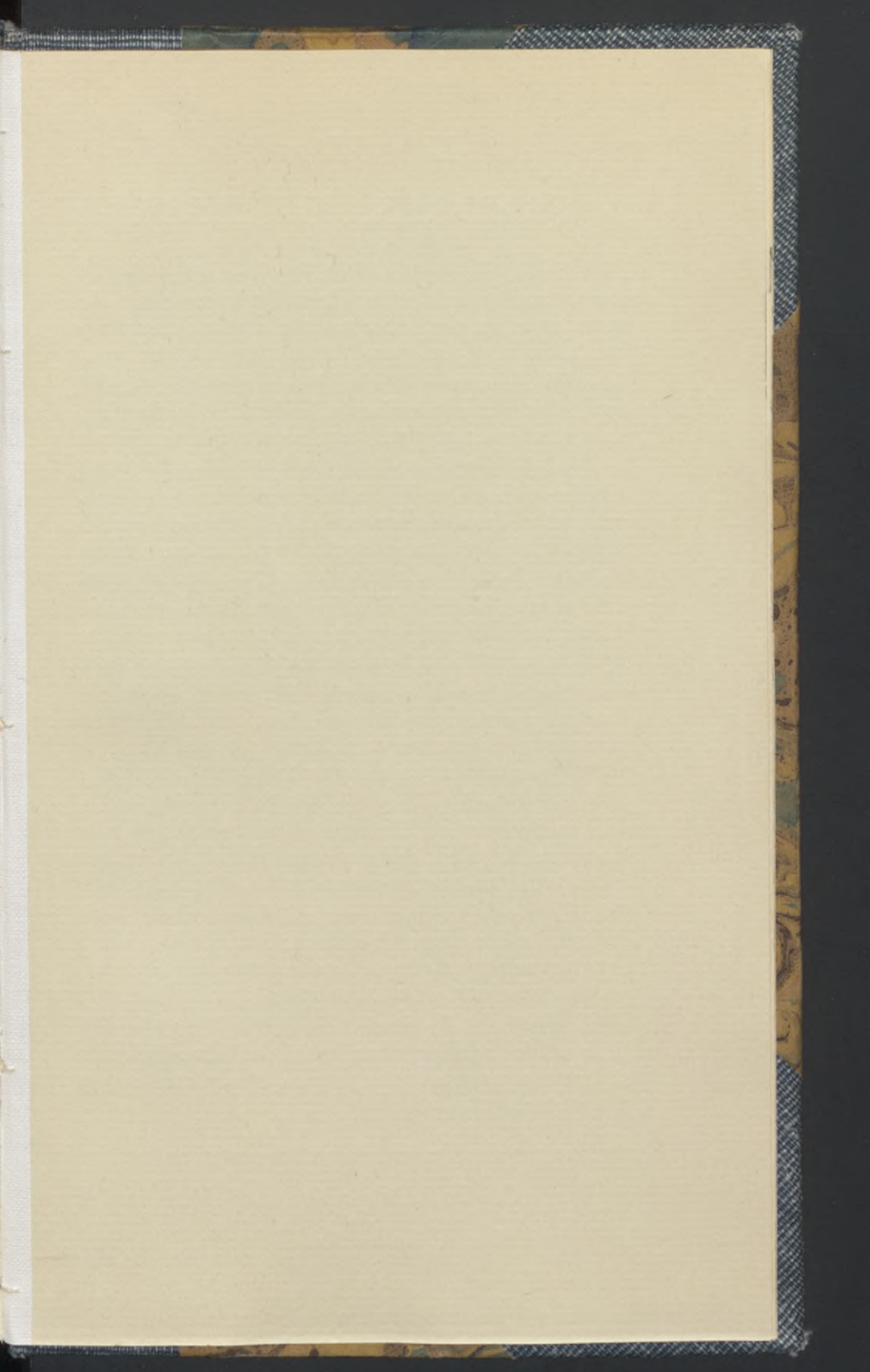
vilka älskade henne som en mor: mitt ideal det är gott, det är skönt.

Av Elin Wagners minnesteckning över Fredrika Bremer har här publicerats vad som förelåg vid författarinnans död 7 januari 1949.

Avdelning I utgör början av den avsedda minnesteckningen, avdelning II är fragment av ett föredrag hållet midsommaren 1948, avdelning III skrevs för uppläsning vid Akademiens högtidssammankomst.

made 8/9 74

55 years.

Elin Wägner

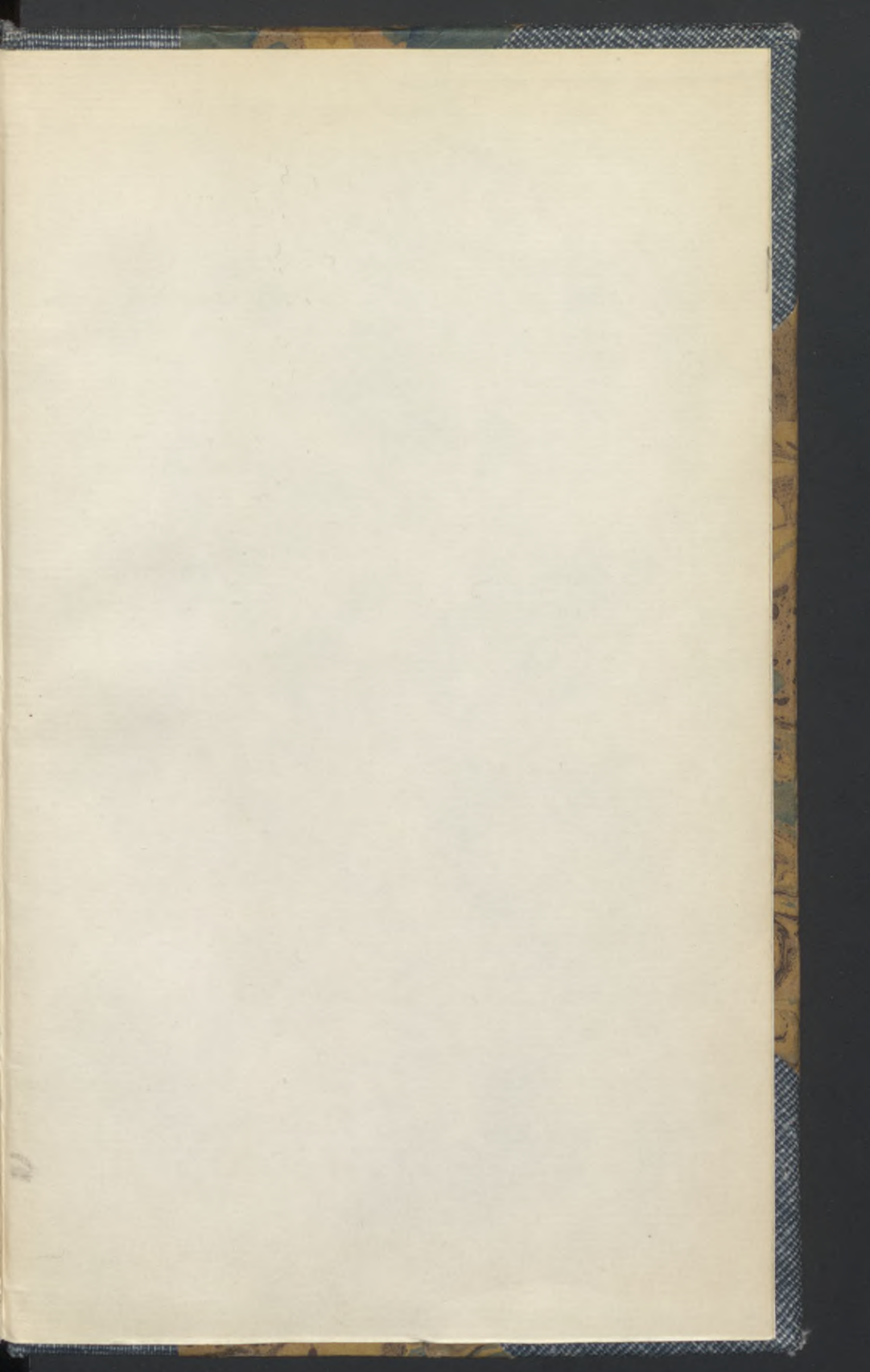
FREDRIKA BREMER

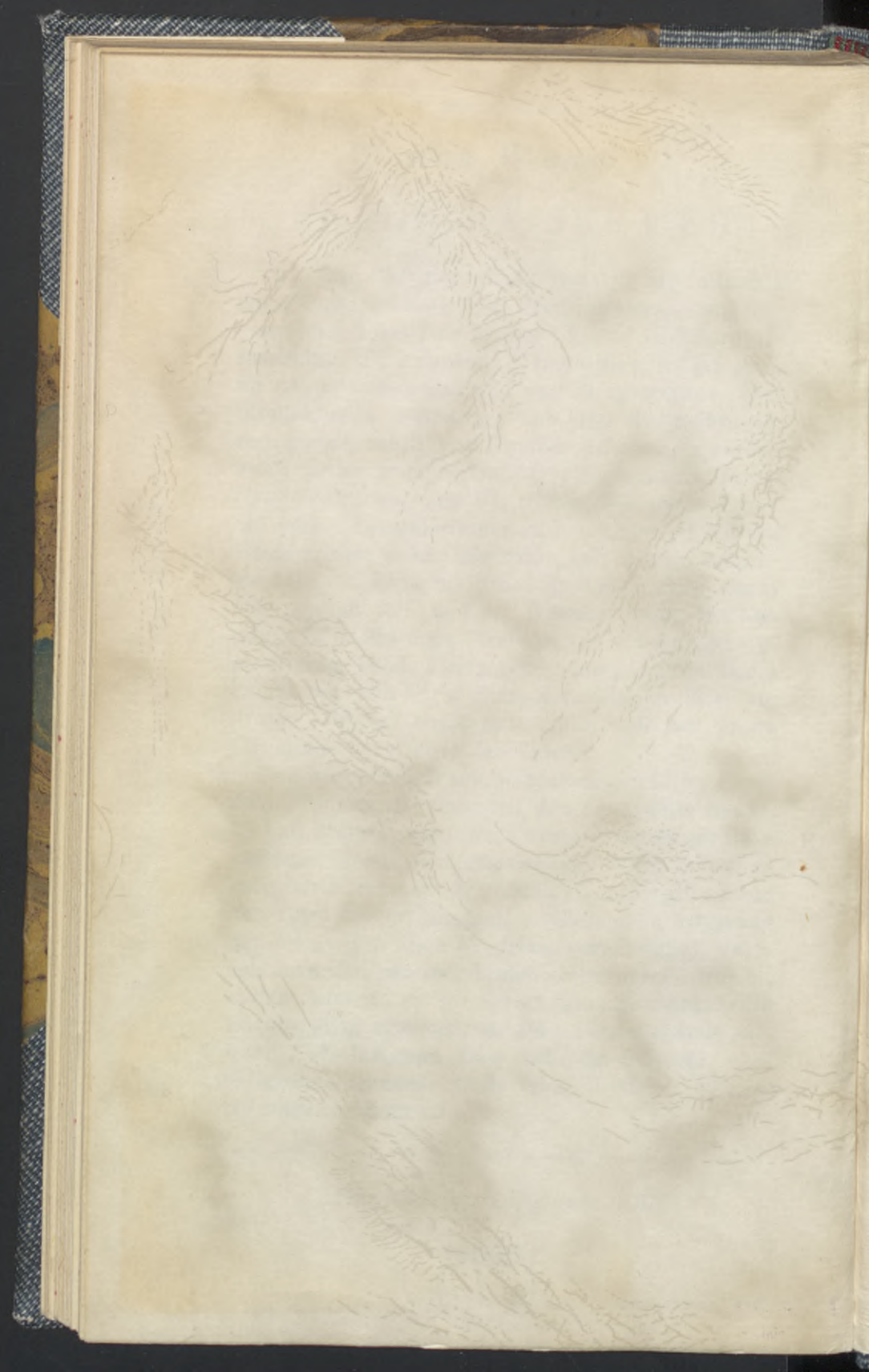
Att Elin Wägner aldrig fick tid att fullborda sin levnadsteckning över Fredrika Bremer var förvisso en mycket stor förlust för svensk litteraturforskning. Ty hon ägde förmodligen i högre grad än någon annan samtida just de egenskaper, den intellektuella utrustning och den livsinriktning, som gör det möjligt att förstå och fatta hela vidden av Fredrika Bremers djupt fascinerande, rikt facetterade och ingalunda lätt tillgängliga personlighet och verk. I konstellationen Elin Wägner—Fredrika Bremer, som vi här står inför, kan man om någonsin tala om kongenialitet. När döden satte punkt och pennan föll ur Elin Wagners hand, var hon några få år äldre än Fredrika var vid sin död nyårsaftonen 1865. I flera avseenden påminner deras banor om varandra, många paralleller låter sig dragas, de var besläktade själar och den yngre förvaltade arvet efter den äldre.

Den ofullbordade minnesteckningen följer Fredrika Bremers liv fram till den avgörande punkt, då hon beslutat sig för att avstå från den jordiska kärleken för att på andra vägar fylla sitt kvinnliga kall. Detta fragment är märkligt framför allt genom den klara och inträngande psykologiska belysning det ger av den unga Fredrikas personlighet. Varm och levande framstår bilden av mamsell Bremer, andra dottern i en för övrigt inte alls märkvärdig högborgerlig syskonkrets. På ett övertygande sätt letar författarinnan fram alla de faktorer, vars sällsamma samspel förde fram Fredrika Bremer till världsberömmelse.

Pris häft. kr. 4:75; inb. 8:50

10:-

VASASTADENS
Bokbinderi
GÖTEBORG

